

1923-1980 Yılları Arasında Isparta Sanayisi ve Ekonomiye Katkıları*

Industry in Isparta and Its Contributions to the Economy Between 1923-1980

Esin YÜZBAŞI ** - Bayram AKÇA***

Öz

Bu çalışmada, Isparta'nın 1923-1980 yılları arasındaki sanayi faaliyetleri ve bunların Isparta ekonomisine sağladığı katkılar incelenmiştir. Isparta sanayisinde, gülcülük, gülyağcılık ve halı dokuma sektörleri şehrin ekonomisine yön vermiştir. Bunların yanında Isparta'da eski yöntemlerle yapılan küçük el sanatları; dokumacılık, dericilik, kunduracılık, bakırcılık, urgancılık-mutaflık ve nalbantlık varlığını sürdürmüş fakat sanayileşme ile küçük el sanatlarının ekonomiyeye etkisi azalmıştır. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de uygulanan iktisat politikaları sayesinde, 1923-1980 yılları arasında Isparta'da önemli fabrikalar kurulmuştur. Özellikle 1970'ten itibaren farklı sanayi sektörleri gelişmiş, çimento, yem, orman ürünleri işleme, bisküvi, meyve suyu, konfeksiyon fabrikaları açılmış ve bunlar sayesinde Isparta'nın ihracat yaptığı ürün sayısı ve sanayiye bağlı gayrisafi milli gelir düzeyi artmıştır. Isparta sanayisinde önemli bir yer tutan bu fabrikalar hem şehrin ekonomisine hem de ülke ekonomisine katkı sağlamıştır. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de uygulanan ekonomi politikaları sayesinde sanayileşme artmış ve 1978 yılına gelindiğinde; Isparta sanayisinin il gayri safi milli hasılası üzerindeki payı %15,1'e yükselmiş ve Isparta sanayisi bu oran ile tarım sektörünün %25,1'lik payından sonra şehrin ekonomisine en çok katkı sağlayan ikinci alan olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Isparta, Sanayi, Gülcülük, Halıcılık, El Tezgâhlarına Dayanan Sanayi, Fabrikalar.

Abstract

In this study, the industrial activities of Isparta province between 1923 and 1980 and the contributions of these activities to Isparta economy have been investigated. In Isparta, the sectors of rose farming, rose oil manufacturing and carpet weaving have directed the city's economy. Besides these, small handicrafts made with old methods in Isparta, which are weaving, leatherwork, shoe-making, coppersmithing, rope making and blacksmithing, continued to exist but their impact on the economy decreased with industrialization. Thanks to the economic policies implemented in Turkey during the republican era, important factories were founded between the years 1923 and 1980. Especially in the early 1970s, different industrial sectors developed, cement, feed, forest products processing, biscuit, fruit juice and garment factories have been opened and thanks to these, the number of products that Isparta exports and the level of gross provincial income due to industry increased. These factories, which hold a significant place in Isparta industry, made contributions to both city economy and that of the country. Thanks to the economic policies implemented in

Makale Geliş Tarihi: 03.02.2020. Makale Kabul Tarihi: 13.11.2020.

* Bu çalışma, Esin Yüzbaşı'nın 2019 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "Cumhuriyet Döneminde Isparta (1923-1980)" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., E-mail: esinn-38@hotmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0685-6120.

*** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
E-mail: abayram@mu.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-7396-3498.

Görüş

Akademik
Bakış

303

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

Turkey during the Republican era, industrialization increased and by 1978; the share of Isparta industry in the gross provincial product increased to 15.1%, and with this rate, Isparta industry became the second largest contributor to the city's economy after the agricultural sector's share of 25.1%.

Key Words: *Isparta, Industry, Rose Farming, Tapestries, Industry Based on Handlooms, Factories.*

Giriş

Mayıs ve haziran aylarında şehri saran gül kokusu ve meşhur yün halı dokumasıyla Isparta, gülcülük ve halıcılıkta hep ön planda olmuştur¹. İlk kez İran'da üretildiği bilinen gülyağı Hindistan, Tunus, Cezayir, Fransa, İtalya ve Bulgaristan'da da üretilmiş ve gülün bu üretim yerleri arasında en fazla gülyağı üretimini yapan Bulgaristan olmuştur². 17. yüzyıl sonlarında Bulgaristan'a gülyağı üretme tekniğini getirenlerin Türk tüccarlar olduğu ileri sürülmektedir. Bulgaristan'da gülyağcılığın merkezi Kızanlık olup³ 17. yüzyılın son çeyreğinde Edirne'den Kızanlık'a giden gülyağcılık, 19.yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'ya (Bursa ve İstanbul) tekrar geri dönmüştür. Isparta'da ilk olarak 1888 yılında eski adı Hacıayvaz, şimdiki adı Gülcü Mahallesi olan mahallede eski Muhasebe Başkâtibi İsmail Efendi'nin gül yetiştirme denemesini başarı ile sonuçlanmasıyla gülcülük başlamış olup Isparta şehri hem Türkiye'de hem de dünyada gülcülüğüyle ünlenmiştir⁴. I. Dünya Savaşı öncesinde Isparta'nın gülcülükte rakibi Bursa olsa da Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türkiye'de gülcülükte önde gelen şehir Isparta olmuştur⁵. 1950-1960 yılları arasında Isparta'da; Isparta-Dinar ve Isparta-Eğirdir yollarının iki tarafları gül bahçeleriyle donatılmış⁶, 1954'te Isparta'da 9 kurucu kooperatifi ile kurulan Gülbirlik sayesinde kooperatifler arasında rekabetin önlenmesi ve kalitenin korunması hedeflenmiştir⁷. 1983 yılı verilerine göre; Türkiye'de gülyağı üretiminin %80'inini Isparta üretmiş ve gülyağcılık sektöründe Türkiye'de öncü şehir olmuştur⁸.

Isparta halıcılığı ise 1891'de Isparta Mutasarrıfı Zihni Paşa'nın bu dönemde yeni yeni başlayan halıcılık faaliyetleri için şirket kurdurup, bu şirketten hisse almasıyla gerçekleşmiştir. Zihni Paşa'nın sonrasında Ermeni Haçik Usta Isparta'da halıcılığın öncülerinden olmuş, Şark Halı Kumpanyası onun sayesinde kurulmuştur⁹. Isparta halıcılığı I. Dünya Savaşı'ndan olumsuz etkilenmiş,

- 1 Bu bilgi, 01.10.1955 Isparta Şarkikaraağaç doğumlu Gülbirlik Genel Müdürü Hasan Çelik ile 20.08.2019 tarihinde yapılan sözlü görüşmeden elde edilmiştir (Çelik, Kişisel Görüşme, 20 Ağustos 2019).
- 2 T.C. Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Isparta İl Müdürlüğü ve Gülbirlik, 1987, s. 3.
- 3 Hasan Baydar-Soner Kazaz, *Yağ Güllü & Isparta Gülcülüğü*, Gülbirlik Yayınları, Isparta, 2013, s.11-12.
- 4 Baydar ve Kazaz, *a.g.e.*, s.16-17.
- 5 *Isparta 1923-1938*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1938, s.82.
- 6 T.C. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Isparta İl Müdürlüğü ve Gülbirlik, *a.g.e.*, s.3.
- 7 Hasan Çelik, Kişisel Görüşme, 20 Ağustos 2019.
- 8 T.C. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Isparta İl Müdürlüğü ve Gülbirlik, *a.g.e.*, s.5.
- 9 Süleyman Sami Böcüzade, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Çev. Suat Seren, Serenler Yayınları, İstanbul, 1983, s.252.

Görüş

Akademik
Bakış

304

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

savaş sonrasında da bu etki devam etmiştir¹⁰. Cumhuriyet ile birlikte Isparta ekonomisinde halıcılık önemli bir yer tutmuş ancak burada halıcılık üzerine fabrika olmayışı halıcılık sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir¹¹. 1927'de Isparta'da dokuma işi yapan 48 işletme olup bu işletmelerde çalışan sayısı 1.174 kişi olmuştur¹². Isparta'nın ilk iplik fabrikası T.A.Ş. 1926'da kurulmuş olup¹³ 1943'e geldiğinde Sümerbank bu iplik fabrikasını satın alıp, Sümerbank topluluğuna katmıştır¹⁴. II. Dünya Savaşı'ndan da olumsuz etkilenen Isparta ekonomisinin önemli bir sektörü olan Isparta halıcılığındaki durgunluğu gidermek adına mücadele edilmiştir¹⁵. 1950-1960 yıllarında Isparta ekonomisinde halıcılık en önemli ticaret kaynağı olmasına rağmen¹⁶ 1970'den sonra halıcılıkta kalite düşmüş ve tekrar halıcılık sektörü canlandırılmak istense de istenilen sonuç alınamamıştır¹⁷. 1970'den 1979 yılına kadar halıcılık faaliyetleri sürdürülmüş ancak 1980'de ülke ekonomisindeki bunalım Isparta halıcılığını da olumsuz yönde etkilemiştir¹⁸.

Isparta'da eski bir geçmişe sahip olan el sanatları ise; dokumacılık, dericilik ve kunduracılık başta olmak üzere urgancılık-mutafılık, bakırcılık ve nalbantlık olmuştur¹⁹. Isparta'daki fabrika sektörüne bakıldığında; gülyağı, halı, un, yün ipliği, orman ürünleri, kereste, dokuma ve gıda sanayi başta gelmektedir²⁰. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türkiye'de uygulanan iktisat politikaları sayesinde ülke ekonomisinin toparlanmasına yönelik çalışmalar olmuş²¹, Isparta'da da bu iktisat politikaları doğrultusunda 1926'da Isparta İplik Fabrikası, 1927'de Deri Fabrikası²², 1928'de Güzel Isparta Rakı Fabrikası²³, 1935'te Isparta Gülyağı Fabrikası²⁴, Isparta Güneş Gazoz Fabrikası²⁵, 1973'te GÖLTAŞ

- 10 "Isparta", *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İ Dünü Bugünü Yarını*, C.5, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.3554.
- 11 Bu bilgi, 1987-1989 yıllarında Isparta Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı olan 1936 yılı Isparta doğumlu Atilla Süldür'den 09.05.2019'de elde edilmiştir (Atilla Süldür, Kişisel Görüşme, 9 Mayıs 2019).
- 12 T.C.B.D.İ.E., *Sanayi Sayımı 1927*, Ankara, 1969, s.32.
- 13 Önder Küçükerman, *Batı Anadolu'da Türk Halıcılık Geleneği İçinde İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası*. İstanbul, 1990, s.159.
- 14 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İ Dünü Bugünü Yarını*, a.g.e., s.3554.
- 15 "Halıcılığımız", *Isparta*, 30 Ekim 1946, s.1-2.
- 16 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İ Dünü Bugünü Yarını*, a.g.e., s.3562.
- 17 "Isparta Halılarında Kalite Düştü", *Isparta*, 29 Mayıs 1970, s.1.
- 18 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İ Dünü Bugünü Yarını*, a.g.e., s.3561.
- 19 Bu bilgi, Bakırcılar Arastası esnaflarından, 20.09.1960 tarihli Isparta Merkez doğumlu Adnan Tuncoğlu ile 02.09.2019'de yapılan görüşmeden elde edilmiştir (Adnan Tuncoğlu, Kişisel Görüşme, 2 Eylül 2019).
- 20 *Isparta Yıllığı 1923-1983*, Ofset Matbaacılık, Isparta, 1983, s.297.
- 21 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İ Dünü Bugünü Yarını*, a.g.e., s.3541.
- 22 Nuri Katircioğlu, *Bütün Isparta*, Bereket Matbaası, Ankara, 1958, s.72.
- 23 Kadir Temurçin, "Isparta İlinde Sanayinin Gelişimi ve Yapısı", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, 2004, s.85.
- 24 Temurçin, a.g.m., s.86.
- 25 Katircioğlu, a.g.e., s.74.

Görüş

Akademik
Bakış

305

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

Çimento Fabrikası²⁶ ve 1976'ta orman ürünleri üzerine kısa adı ORMA olan Orman Mahsulleri İmalat Sanayi vb. birçok fabrika Isparta'da faaliyetlerini sürdürmüştür²⁷. Bu fabrikaların ürettikleri ürünler ve yaptıkları ihracatlar ile Isparta ekonomisinin gelişimine katkı sağladığı görülmüştür.

Bu çalışmada; Cumhuriyetin ilanı ile birlikte 1980 yılına kadar olan dönemde Isparta'nın sanayisi ele alınmış olup şehirdeki önde gelen el zanaatları ve fabrikalar incelenerek onların Isparta'nın ekonomisine dolayısıyla da Türkiye'nin ekonomisine kazandırdıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında; Isparta'da yerel basın başta olmak üzere, daha önceki dönemlerde Isparta ile ilgili hazırlanan kitaplar, yayınlanan makaleler, Yurt Ansiklopedisi, yayınlanan tezler, Resmî gazete, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yıllıklar, Devlet İstatistik Enstitüsü, Isparta Orman Bölge Müdürlüğü Arşivi, Gülbirlik Arşivi, ORMA Orman Mahsulleri ve Entegre Sanayi ve Ticaret A.Ş. Faaliyet Raporu, internet kaynakları ve kişisel görüşmelerden yararlanılmıştır.

Gülcülüğün Tarihi ve Isparta'da Gülcülük

Gül ve gülsuyunun eski çağlardan beri dini törenlerde kullanıldığı bilinmekle birlikte İbn-i Haldun, gülyağını 8.yüzyılda kullanılan ticari mallardan biri olarak göstermiştir. Gülsuyunun varlığı çok eskilere dayanmasına rağmen gülyağının üretimi daha sonraları olmuştur. Ayrıca, 1210 yılında Belçikalı bir tarihçi Edirne'deki gül bahçelerinden bahsetmiş ve 17. yüzyılda Evliya Çelebi eserlerinde Edirne'deki gül bahçelerini ele almıştır²⁸.

Gülyağının üretim yerleri; Bulgaristan, Hindistan, Tunus, Fransa, Ceza-yir ve İtalya olup en fazla Bulgaristan'da gülyağı üretimi yapılmıştır²⁹. Osmanlılar da 14.yüzyılda Edirne'yi aldıktan sonra başkentlerini Bursa'dan Edirne'ye taşımışlar ve burada gül bahçelerini daha da çok genişletmişlerdir. Daha sonra ise gülün Edirne'den Bulgaristan'a geçtiği, gülcülüğün merkezinin Bulgaristan'daki Kızanlık olduğu³⁰ ve burada gülcülüğü geliştirenlerin Türkler olduğu bilinmektedir³¹. Kızanlık'ta üretilen gülyağı, Perslerin ilk kez kullandığı eski sistem olan damıtma yöntemiyle imbiklerle üretilmiştir. Bu yöntem, 17.yüzyıldan başlayıp yaklaşık 20.yüzyılın başına kadar devam etmiştir. Ancak Fransa, parfüm endüstrisi adına 18.yüzyıl sonlarında başladığı yeni damıtma yöntemleri geliştirdiğinde, Bulgaristan Fransa'dan buharla damıtma sistemini alarak buhar kazanlarıyla gülyağı üretimini geliştirmiştir. Daha sonra burada tarımın önemli bir parçası olan gülcülük ve yağ gülü üretimi zamanla Bulgaristan'ın sembolü haline gelmiştir. Hatta Kızanlık'ta "*Gül, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Enstitü-*

26 "GÖLTAŞ Çimento Fabrikası Törenle Açıldı", *Isparta*, 10 Temmuz 1973, s.1.

27 *Isparta Yıllığı 1923-1983*, 1983, s.297.

28 Turhan Baytop, *Türkiye'de Eski Bahçe Gülleri*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001, s.88.

29 T.C. Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Isparta İl Müdürlüğü ve Gülbirlik, *a.g.e.*, s.3.

30 Baydar-Kazaz, *a.g.e.*, s.11-12.

31 Gülbirlik Arşivi.

sü" açılmış ve "Gül müzesi" kurulmuştur³².

Gülcülüğün Anadolu'ya tekrar gelişi ise şu şekilde olmuştur; Bulgaristan'da gülcülük yapılmakta iken, Anadolu'da yağ gülü üretilmemiştir. Osmanlı Devleti, eyaleti Bulgaristan'dan ihtiyacı olan gül ürünlerini almış ve Bulgaristan'da yapılan gülyağı ticaretinden hazinesine gelir sağlamıştır³³. Ancak 1877-1878 yıllarında Türk-Rus savaşı sonrasında Türkler, Bulgaristan'dan göç edince buradaki gülyağı tesislerine Bulgarlar hâkim olmuştur³⁴. Böylece 17.yüzyılın son çeyreğinde Edirne'den Bulgaristan'a giden gülyağcılık ve gülcülük, 19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Anadolu'ya (Bursa, İstanbul) geri gelmiştir. İstanbul ve Bursa'dan sonra diğer başka illerde de üretimi denenen gülcülük, en çok Isparta ve Burdur'da iyi sonuçlar vermiştir. Güller diyarı Isparta'ya devlet teşvikinin yanı sıra gülcülüğü getiren kişi Mehmet İzzet Efendinin oğlu Eski Muhasebe Başkâtibi İsmail Efendi olmuştur. İsmail Efendi 1888'de, Isparta'da eski adı Hacıayvaz şimdiki adı Gülcü olan mahallede gül bahçesi kurmuş hatta, 1892 yılında Kızanlık'lı olan Pehlivan Ahmet ustanın da yardımıyla gülhanede gülyağı damıtmıştır³⁵. Maddi olarak gülyağından iyi kazanç sağlanmış olup burada üretilen güller yurt dışından da rağbet görmüştür³⁶. Gülyağları önce İzmir'e, oradan da dış pazara gönderilmiştir³⁷. Bursa, I. Dünya savaşı öncesinde ürettiği 600 kilo gülle, gül ihracatında Isparta'nın rakibi olmuştur. Ancak Isparta, Cumhuriyet dönemiyle gülcülüğün merkezi konumuna gelmiştir³⁸. Isparta'da aile işletmeciliği şeklinde üretilen güller, köylerden merkez ilçeye at arabaları ile getirilmiş olup güller Isparta merkezde Güneykent kasabasında toplanmıştır³⁹. Ancak 1929 yılındaki dünya ekonomik buhranı gülyağı üretimini etkilese de⁴⁰ 1932 yılında ekonominin tekrar toparlanmasıyla Isparta'da 140 bin kilo gül çiçeği üretimi ve 12 bin-15 bin kadar gülyağı üretimi yapılmıştır⁴¹. Isparta'da gülyağı satışı bazen yapılan hileler nedeniyle duraklasa da hükümetin uyguladığı sanayi programı sayesinde⁴², gülyağı satışına bir standart getirilmiştir. 1935 yılına gelindiğinde ise Ziraat, İş Bankası ve Sümerbank'ın da katılımıyla Isparta'da gülyağı fabrikası kurularak⁴³, gülyağında standart ve ünlü Isparta gülyağı profili oluşturulmuştur⁴⁴.

32 Baydar-Kazaz, *a.g.e.*, s.13-14.

33 *A.g.e.*, s.16.

34 Baytop, *a.g.e.*, s.88.

35 Baydar-Kazaz, *a.g.e.*, s.16-17.

36 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İ Dünü Bugünü Yarını, a.g.e.*, s.3541.

37 *A.g.e.*, s.3544.

38 *Isparta 1923-1938, a.g.e.*, s.82.

39 Bu bilgi, Isparta İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünde 10.11.1967 doğumlu Ziraat Müh. Ercan Sarı ile 06.02.2019'de yapılan görüşmeden elde edilmiştir (Ercan Sarı, Kişisel Görüşme, 6 Şubat 2019).

40 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İ Dünü Bugünü Yarını, a.g.e.*, s.3541.

41 T.C.B.İ.G.D., *Tarım İstatistikleri 1928-34*, Ankara, 1936, s.124.

42 Hüsnü Işık, *Isparta'da Gülcülük ve Gülyağcılık*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik Ankara, 1953, s.8-9.

43 *Isparta 1923-1938, a.g.e.*, s.82.

44 Işık, *a.g.e.*, s.8-9.

Gül üretiminde zamanla daha da çok gelişen Isparta'da, 1950-1960 dönemlerinde Isparta-Dinar ve Isparta-Eğirdir yollarının iki taraflarındaki tarlalarda gül yetiştiriciliği yapılmış, Karaağaç mahallesi, Demirköprü, Gökçay ve Öküzbattı tarafları gül bahçeleriyle doldurulmuştur. Ayrıca Sav, Çünür, Lağus, Deregümü, Findos ve İslamköy'de de gülcülük yapılmıştır⁴⁵. Isparta'da 1954'te kurulan Gülbirlik, 1958'de İslamköy'de ve 1976'da Kılıç, Yakaören ve Güneykent'te kurulan gülyağı fabrikaları ve Aliköy Kongret⁴⁶ Fabrikası gülyağı üretiminde Isparta'yı dünyaya duyurarak⁴⁷ ülke ihracatında gülcülüğü ön plana çıkarmıştır.

Gülbirlik

Isparta'da 1954'te "Isparta Gül-Gülyağı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği" olarak kurulan "Gülbirlik" 9 kurucu kooperatifin birleşmesiyle kurulmuştur. Birliği kuran kooperatif üyeleri, aralarındaki rekabeti önlemek ve kaliteyi korumak adına bu birliği oluşturmuştur. Isparta'da birlik kurulmadan önce Gülcülük İstihsal Kooperatifi adında kooperatifler ve köy tipi üretim yapılan imbikhaneler bulunmuştur. Isparta'da 1980'lerde ise gülcülükte 4 firma etkili olmuştur.

Bunlar şunlardır; 5 fabrikası bulunan Gülbirlik, Gürkan A.Ş. (Mustafa Gürkan), Erçetin Gülyağı ve Konur A.Ş. olmuştur. Bu dönemde Isparta'daki gül çiçeğinin %40'ını Gülbirlik, %60'ını diğer firmalar işlemiştir. Isparta'da gül hasadı; mayısın ilk haftasında başlayıp, haziran sonuna kadar 45-50 gün devam etmiştir. Ancak iklim şartlarına göre bu süre daha az da olabilmıştır. Gülbirlik günlük olarak 300 ton gül çiçeğini işlemiş ve burada üretmiş olduğu gülyağı, gül kongreti ve gül suyunu ihraç etmiştir. Günümüzde de varlığını devam ettirmekte olan Gülbirlik, Türkiye'nin en büyük ihracatçı kuruluşları arasında yer almış olup⁴⁸ 1980 yılında Gülbirlik'in yapmış olduğu ihracat tutarı 1.533.638 \$ olmuştur⁴⁹.

El Tezgâhlarına Dayanan Sanayi

Isparta'da el tezgâhlarına dayanan sanayi, eski yöntemlerle yapılan küçük el sanatlarının oluşturduğu işletmeler olmuştur. Bunlar; halıcılık, kunduracılık, dericilik, urgancılık, dokumacılık, bakırcılık, mutafık ve semerciliktir.

Halıcılık

Isparta'da halıcılık, 1891 yılında Isparta Mutasarrıfı Zihni Paşa'nın, daha yeni başlamış olan halıcılık çalışmaları için şirket kurdurup, hisse alarak halıcılığı teşvik etmesiyle başlasa da bu uzun ömürlü olmamıştır. Daha sonra ise Isparta'da halıcılığın öncülerinden olan Ermeni Haçık usta, İzmir'de oturan

45 Hulusi Turgut, *Cumhuriyetten Günümüze Isparta*, ABC Yayınları, İstanbul, 2000, s.85.

46 Kongret: Katı Gülyağı

47 T.C. Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Isparta İl Müdürlüğü ve Gülbirlik, *a.g.e.*, s.3.

48 Hasan Çelik, *Kişisel Görüşme*, 20 Ağustos 2019.

49 *Isparta 1923-1938, a.g.e.*, s.292.

Agapoğlunun da desteğiyle burada Şark Halı Kumpanyasını kurmuştur. Bu kumpanya Isparta'da halıcılık için önemli bir adım olmuş, köylerde de halıcılıkla uğraşmış⁵⁰, hayvanların yünleri eğrilmiş, oluşan ipler kökboyasıyla boyandıktan sonra bu iplerle halı dokunmuştur⁵¹.

Ülkemize 1898'den itibaren Avrupa boyalarının getirilmesiyle Türk halıları daha da güzel üretilmeye başlanmış, dış pazarlara da bu halılar ihraç edilmiştir. Isparta, Bünyan, Kayseri, Simav Sivas, Ürgüp'te çıkarılan halılarda yerli ham madde kullanılmakla birlikte, en kaliteli halı Isparta halıları olarak görülmüştür. Yunanistan'a giden muhacirler burada halı sanayisi için çalışmışlarsa da pahalıya mal olan halı üretimi Türkiye ile rekabette başarısız olmuştur⁵².

Isparta'da halıcılık I. Dünya savaşından etkilenmiş ve daha sonra da durgunluk bir süre daha devam etmiştir⁵³. Cumhuriyet döneminden sonra da Isparta'da halıcılık önemli bir yer teşkil etmiş olmasına rağmen burada fabrikanın bulunmaması nedeniyle gelişim gösterememiştir⁵⁴. 1927'de Isparta merkezde küçük ev sanayi şeklinde yapılan halıcılıkla uğraşan 48 işletme olup buralarda çalışan kişi sayısı 1774 olmuştur⁵⁵. Ancak Isparta halıcılığı 1929 dünya ekonomik buhranından etkilendiği için, 1930'da halı üretimi 30 bin metre kareye düşünce, 1932 yılında buradaki halıcılar birleşerek Halıcılar Birliğini oluşturmuşlardır⁵⁶. II. Dünya savaşından da etkilenen Isparta'da ki halıcılık sektöründe pamuk ipliğinin azlığı ve ipliklerin istenilen kalite de olmayışı ihracatın durmasına ve halıda kalitenin bozulmasına yol açmıştır. Satışların durgunluğu nedeniyle stok yapan halıcılık sektörü, bu stokları eritmek ve gelen yeni siparişlere yetişebilmek için çalışmıştır. Sümerbank İplik Fabrikasının bu dönemde halıcılığa katkısı olup bu fabrikada bir taraftan düzgün olmayan iplikler düzeltip ürünler çıkarılmaya çalışılmış, diğer taraftan da halıları ellerinde kalan veya halılarını satamayan halıcılara az kârla pamuk ipliği verilmiştir⁵⁷.

1950'de Isparta Ticaret ve Sanayi Odası üyelerinin çoğunluğu halıcılardan oluşmuş olup Isparta'nın en önemli ticaret kaynağını da yine halıcılar oluşturmuştur. Isparta'da şirketleşmenin zirvede olduğu 1954-1960 arası dönemde Isparta'da 15 şirketin 13'ü limited, 1'i komandit ve 1'i anonim olarak kurulmuş ve bu şirketlerden 11'i halıcılık ile uğraşmıştır⁵⁸. Isparta ekonomisinin

50 Böküzade, *a.g.e.*, s.252.

51 Ercan Sarı, Kişisel Görüşme, 6 Şubat 2019.

52 "El Halısı, Makine Halısı", *Resmi Isparta*, 26 Aralık 1934, s.1.

53 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İl Dünü Bugünü Yarını, a.g.e.*, s.3554.

54 Bu bilgi, Cumhuriyetin ilanını ile İzmir'e gidip orada Kemeraltı'nın en eski esnaflarından olan Uyar ailesinin, 1923-1925 yılları arasında Isparta'ya tekrar dönüp burada esnaflığa başlamış olan, Isparta eski Demokrat Parti kurucularından Kadir Uyar'ın Oğlu Ömer Uyar ile 08.02.2019 tarihinde yapılan sözlü görüşmeden elde edilmiştir. (Ömer Uyar, Kişisel Görüşme, 8 Şubat 2019).

55 T.C.B.D.İ.E., *a.g.e.*, s.32.

56 "Şehir Haberleri", *Cumhuriyetçi Isparta*, 8 Nisan 1936, s.1.

57 "Halıcılığımız", *Isparta*, 30 Ekim 1946, s.1-2.

58 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İl Dünü Bugünü Yarını, a.g.e.*, s.3562.

de önemli rol oynayan Isparta halıcılığı için, 1964 yılında kalitesi düşen halıcılığı kalkındırmak ve kaliteli işçi yetiştirmek adına halıcılık okulu açılması kararlaştırılmıştır. Köylerden seçilen yetenekli hanımların, alacakları 4-6 civarı bir kursla, bu okulda halı dokuma öğretmenliği yapabilecekleri belirtilmiştir⁵⁹. Isparta halıcılığında kaliteyi korumak adına 1969'da Isparta Ticaret ve Sanayi Odası, boyacılar halı ipliğinde kullanacakları boyaların Ticaret Bakanlığı acil kotasından arttırılacağını duyurmuştur⁶⁰.

Isparta Sümerbank Halı Fabrikası, Türkiye'nin birçok yerinde 27 Aralık 1972 tarihi itibarıyla 55 halıcılık kooperatifi, 34 cezaevi ve 22 tüccar ile birlikte çalışmıştır. Bu 55 kooperatiften 55 halıcılık kooperatiften 14'ü Isparta'da olup bunlar Isparta'da ki yarı açık cezaevi ile iş birliği içinde olmuştur. Burada dokunacak halı ipliklerini Sümerbank karşılamıştır. 1972'de Isparta halılarının dokunduğu Isparta merkezdeki cezaevi, şimdiki Atatürk parkının bulunduğu yerde konumlanmıştır. Cezaevindeki mahkûmlar devlete yük olmayıp, burada halı dokuyarak para kazanmışlardır. Cezaevinde dokunan halılar erkek gücüyle yapıldığı için dayanıklı olduğundan bu halılara talep daha fazla olmuş, halılar hapishane müdüründen parayla satın alınmıştır⁶¹. 1972'de Isparta kalitesiyle dokunan halıların metre karesi 350-500 lira arasında olmuştur⁶². 3 Kasım 1975 tarihinde Isparta halısının başıboşluktan kurtulması için halı standartlarının düzenlenmesi yasası⁶³ 15401 Sayılı Resmî Gazetede 7/10480 Sayılı karar ile yayınlansa da⁶⁴ Ispartalı halıcılar bunun için hiçbir çalışma yapmamıştır⁶⁵.

Kayseri Milletvekili Kemal Doğan ile 11 milletvekili arkadaşı 1980'de, TBMM'ye Türk ve Isparta halıcılığıyla ilgili halıcılığın dağınıklıktan kurtulması ve halıcıların imkânlarının arttırılması adına meclis araştırması için bir önerge vermişlerdir⁶⁶. Isparta'da halıcılığın gelişimi, 1970'lerden 1979'a kadar devam etmiş, 1979 yılında 2.250.000 m² el dokuması halı, 110.000 m² de makine halısı yapılmıştır. Aynı yılda Almanya, ABD, İngiltere ve İtalya'ya da Isparta halısı ihraç edilmişse de ülkemizde 1980 yılında ki ekonomik bunalım Isparta'daki halıcılık sektörünü de etkilemiştir⁶⁷.

59 "1965 Yılında Isparta'da Halıcılık Okulu Açılacak", *Eğirdir Göl Sesi*, 19 Aralık 1964, s.1.

60 BCA, Fon: 030.1.0.0, Kutu: 122, Dosya: 780, Sıra: 2, 22 Mart 1969, Ankara.

61 Bu bilgi, Isparta'da 1979-1995 yılları arasında Şehit Ali İhsan Kalmaz Lisesi ve Isparta Merkez Ortaokul Müdürlüğü ve Isparta İl Kültür Müdürlüğü yapan 22.03.1945 Eğirdir doğumlu Türkolog Sümer Şenol ile 05.02.2019 tarihinde yapılan görüşmeden elde edilmiştir (Sümer Şenol, Kişisel Görüşme, 5 Şubat 2019).

62 "Sümerbank Halıcılık Müessesesine 55 Kooperatif ile 34 Cezaevi ve 22 Tüccar Bağlı Olarak Çalışıyor", *Isparta*, 27 Aralık 1972, s.1.

63 "Kasımda Uygulanacak Olan Halı Standartları Düzenlemesi Yasasına Hazırlık Yapılmıyor", *Isparta*, 11 Şubat 1976, s.1.

64 Resmî Gazete, 3 Kasım 1975, Sayı: 15401, s.14.

65 "Kasımda Uygulanacak Olan Halı Standartları Düzenlemesi Yasasına Hazırlık Yapılmıyor", *Isparta*, 11 Şubat 1976, s.1.

66 "Türk ve Isparta Halıcılığı Mecilise Geliyor", *Isparta*, 14 Temmuz 1980, s.1.

67 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl Dünü Bugünü Yarını, a.g.e., s.3561.*

Isparta'da Cumhuriyetin ilanı ile birlikte şehrin ekonomisine yön veren kaynaklardan biri olan halı dokumacılığı, yurt içinin yanı sıra yurt dışında da Isparta halıları ile ün yapmıştır. Ancak 1960'lardan sonra makineleşme ile birlikte makine halıcılığı ön plana geçmiştir.

Dokumacılık

Isparta'da dokumacılık 19.yüzyılda Kız Sanat Okulunda kurulan tezgahlarda yapılmıştır. Isparta'da dokumacılığı daha çok geliştirmeyi amaçlayan ve bunun için tezgahlar açan Muhasebe Baş Kâtibi Müftüzade İsmail Efendi olmuş olup dokumacılık adına Antalya'dan Isparta'ya masura sarabilen makineler getirtilerek dokuma çeşitlerinin artması amaçlanmıştır. Tezgahlarda bezin yanı sıra sofraya ve hamam takımları da dokunmuş, hatta bunların Hristiyan tezgahlarında dokunanlara göre daha sağlam olduğu düşünülmüştür⁶⁸. Isparta'da dokunan bu ürünlerin sağlamlığı 1896 Konya Vilayet Salnamesinde de ifade edilmiş, Isparta merkezde Avrupa'dakiler kadar sağlam kumaşların dokunduğu ve bu kumaşlardan yapılan kıyafetlerin uzun ömürlülüğünden bahsedilmiştir⁶⁹. Ancak ipliklerin dış pazardan alınması bu alanda gelişimi engellemiştir. Bunun için Isparta'da iplik üretimi yapılması adına girişimler olsa da teknik yetersizlik ve işçi problemi nedeniyle bir sonuca ulaşılamamıştır⁷⁰. Isparta'da halı dokunmadan daha önce kilim dokuması ile uğraşmış olup bu kilimler yün ipinden dokunmuştur. Isparta'nın köylerinde de dokunan ürünleri halk, kendi hayvanlarından elde ettikleri yünlerden elde etmiştir. İnsanlar evlerinde ve ev çıkırıklarında bükerek kilim dokumaları için iplerini oluşturmuşlar ve bunları kökboyasıyla boyayarak kilimlerini dokumuşlardır. Ayrıca Isparta'da dokumacılıkla uğraşan bazı aileler halı siparişi alarak hem sanatlarını icra etmişler hem de kendilerine bundan gelir sağlamışlardır⁷¹.

Cumhuriyet döneminde Isparta'da dokumacılık, şehrin ekonomisine ve ülkenin ekonomisine büyük katkı sağlamışsa da 1960'tan sonra makineleşmeyle birlikte ürünlerin daha hızlı sürede ve daha ekonomik olarak üretilmesi sebebiyle dokuma tezgâhlarında yıllara göre azalmalar olmuş ve fabrikasyon üretim artmıştır.

Tabaklık (Dericilik)

Kunduracılıkla birbirini tamamlayan Tabaklık sanatının Isparta'da ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte, dericiliğin gelişmemesi ve kunduracılıkta modern yeni deriler tercih edilmesiyle bu iki sanat birbirinden uzaklaşmıştır⁷².

68 Böcüzade, *a.g.e.*, s.243.

69 *1896 Konya Vilayet Salnamesi*, Çev. Mehmet Eminoğlu, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya, 2006, s.398.

70 Böcüzade, *a.g.e.*, s.243.

71 Ercan Sarı, Kişisel Görüşme, 6 Şubat 2019.

72 Hilmi Dilmen, "Isparta'da Tabaklık" *Ün*, Cilt 4, Sayı 37, Nisan 1937, s.529-530.

Gazi

Akademik
Bakış

311

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

Isparta'da 1870 yılında 43 tabak bulunup bunlar; İskender mahallesinde olan tabakhane adı verilen yerde çalışmalarını yapmışlardır⁷³.

Cumhuriyet döneminde Isparta'da, 1927 yılında Isparta Debagat Sanayi ve Ticaret TAŞ fabrikası kurulmuştur⁷⁴. Yenice mahallesinde kurulan fabrika 25 beygirlik bir türbinle çalışmış⁷⁵, ancak 1930'larda işletme sermayesinin yetersiz oluşu, kalitesiz ürünler ve hayvan ırkının ıslahındaki eksiklik dericiliği olumsuz etkilemiştir⁷⁶. 1931'de işlenen deriyle çok az ihracat yapılmakta olup işlenen deri ancak ihtiyacı karşılamıştır⁷⁷. Basit yöntemlerle çıkartılan ürünlerin çıkarıldığı imalathanelerde birkaç havuzu ve tezgâh olup deri yıkama yerleri ortak olmuştur. Bu dönemde bulunan 57 deri imalathanesinde, ustalar hariç 63 kalfa ve 100 çırak deri üretiminde çalışmış olup buradaki memur, usta ve amale sayısı 30 olmuştur⁷⁸.

1941 yılında Isparta sanayisinin önemli zanaatkârlarından olan dericiler ve mutafaların (keçi kılından yem torbası, hayvan çulu, vb. dokuyanlar) herhangi bir teşkilata bağlı olmaması ve bu sanatlarla uğraşanların kendi başına iş yapması ürünlerin kalitelerinin faklı olmasına neden olmuştur⁷⁹. 1948 yılı nisan ayında Isparta ve çevre illerinin deri ihtiyacını gideren Isparta'nın Yenice mahallesindeki deri fabrikası yenilenerek modern tesisleriyle yeniden faaliyete başlamıştır. Kösele ve kunduraları iyi bir şekilde üreten fabrika, buradaki kunduracılara katkı sağlamıştır⁸⁰. Yine aynı yılda Isparta'da 140-150 deri iş yeri olup bunların 35 tanesi motorlu deri imalathaneleri, diğerleri ise elle deriyi işleyen debbağlar⁸¹ olarak çalışmalarını sürdürmüştür⁸². 1948'de Mustafa Toka isimli vatandaş bu eski deri fabrikasını alıp halı ipliği fabrikası yapmıştır⁸³.

Isparta'ya 1972 yılında yarı özel bir deri fabrikası kurulması fikri ortaya çıkmış ve tabakhane esnaflarının da fabrikaya ortak olacağı belirtilmiştir⁸⁴. Hatta bu fabrika için Hollanda ve Fransa'dan uzmanlar getirtilmiştir. Ancak 1974 yılında Bülent Ecevit Başbakan olunca bu fabrikanın Isparta'ya değil de Denizli-Yeşilyurt mevkiine kurulmasına izin verilmiştir⁸⁵. Isparta'da 1980'de

73 Enver Süldür, *İkinci Isparta Tarihi*, Üstün Sanat Matbaası, İzmir, 1951, s.49.

74 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İ Dünü Bugünü Yarını, a.g.e.*, s.3555.

75 Dilmen, *a.g.m.*, s.530.

76 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İ Dünü Bugünü Yarını, a.g.e.*, s.3555.

77 *Isparta Vilayeti İdare Coğrafyası 1932*, Ankara, 1999, s.18.

78 Dilmen, *a.g.m.*, s.530.

79 "Esnaf Cemiyetlerinin sayısı Arttırılıyor", *Isparta*, 29 Ocak 1941, s.2.

80 "Deri Fabrikası Çalışmaya Başladı", *Isparta*, 28 Nisan 1948, s.1.

81 Debbağ: Anadolu'nun çoğu yerinde dabak olarak ta bilinen deriyi işlenebilir duruma getiren kişilere verilen isimdir.

82 *Isparta Valiliği, 1967 İ Yılı İli*, Isparta Valiliği, Isparta, 1968, s.167.

83 Katırcıoğlu, *a.g.e.*, s.72.

84 Bu dönemde Sümerbank askeriyenin deriden imal edilen ayakkabı, kemer vb. ihtiyaçlarını imal etmişlerdir.

85 Bu bilgi, Isparta'nın eski tabaklarından 1938 yılı Isparta doğumlu Selahattin Taştekin ile

deri üretimine bakıldığında; deriler Isparta merkez ve Yalvaç'ta işlenmekte olup bu yılda toplam 56.110 adet deri işlenmiştir. Bunların %73'ü küçükbaş hayvandan ve %27'si de büyük baş hayvandan imal edilmiştir⁸⁶. 1960'tan sonra makineleşmeyle birlikte ürünlerin daha hızlı sürede ve daha ekonomik olarak üretilmesi sebebiyle, dericilik mesleğini yapanlarda 1980'lerden sonra azalma görülmüştür. Günümüzde ise bu zanaatı el emeği ile yapan sadece birkaç usta bulunmaktadır.

Kunduracılık

Isparta'da kunduracılığı İsmioğlu ve Korukoğlu adlı iki Ispartalı geliştirmiştir. Onların yaptıkları yatırımlarla Isparta'da hem kunduracılık sanatı gelişmiş hem de kunduracıların sayısı artmıştır⁸⁷. Isparta'da kösele şirketinde kaliteli ürünler üretilmiştir⁸⁸. Dönemin yollarına, şartlarına uygun olarak imal edilen kundura çeşitleriyle Isparta, çevre illere göre ön planda olmuş; mest⁸⁹ ve yazlık yemeniler⁹⁰ komşu illere (Burdur, Antalya...) ve ilçelere at sırtında taşınarak satılmış ya da başka ürünler ile değiştirilmiştir⁹¹. 1930-1940 yıllarında kunduralar bazen eşeklerin üstünde; Burdur, Bucak, Ağlasun Beli ve Bucak Kızılkaya'da ki pazarlarda satılmıştır⁹².

Isparta'da kunduracılık alanında iyi yetişmiş sanatkârlar bulunmuş olup 1930'lu yılların kunduracı esnafları; Şeyh Mehmet Ömürlü, Sayacı Kırbaş, Mehmet Kalaycı, Reşat Selbaş, Ahmet Büyükselçuk, Hasan Saygıcı, Hüseyin Kışlalı, Hasan Hüseyin Büyükgezirci, Ali Köse, Ahmet Köse, Adil Büyükgezirci, Hasan Şataf, Ahmet Çırak ve Ahmet Dinçer vb... olmuştur⁹³. Isparta'da ayakkabıcılık sanatının ilerlemesi ve ayakkabıların sağlamlığı adına 1936 yılında ayakkabıcı esnafının da katılımıyla bir toplantı düzenlenmiş ve Isparta merkezde Ayakkabıcılar Birliği'nin kurulması için çalışmalara başlanmıştır⁹⁴. Isparta'da tabakhane'nin⁹⁵ varlığı, burada derinin ve köselenin üretilmesi sayesinde, 1945-1970

03.09.2019 tarihinde yapılan sözlü görüşmeden elde edilmiştir (Selahattin Taştekin, Kişisel Görüşme, 3 Eylül 2019).

86 Kadir Temurçin, "Isparta İli Ekonomik Coğrafyası", Ankara Üniversitesi SBE., Ankara 2004 (Doktora Tezi), s.205.

87 Süldür, a.g.e., s.49.

88 Hasan Babacan-Kadir Temurçin, *Türkiye'nin Sıhhi, İktimai Coğrafyası Hamidâbat (Isparta) Sancağı*, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2013, s.24.

89 Mest: deri veya deriye benzer madde ile ayağı topuklar ile beraber örten, su geçirmeyen, dik durabilen ayakkabı türlerinden biridir.

90 Yemeni: üstü kırmızı veya siyah deri olan, tabanı köseleden yapılan topuksuz bir ayakkabıdır.

91 "Isparta'da Eskiden Kundura Pazarlaması Böyle Oluyordu", *Isparta*, 14 Kasım 1980, s.1.

92 Bu bilgi, 2004 yılından beri Isparta Kunduracılar Odası Başkanı, 01.01.1966 Isparta doğumlu Ercan Süslü ile 02.09.2019'de yapılan sözlü görüşmeden elde edilmiştir (Ercan Süslü, Kişisel Görüşme, 2 Eylül 2019).

93 Ömer Uyar, Kişisel Görüşme, 7 Şubat 2019.

94 "Ayakkabıcılar Birliği", *Cumhuriyetçi Isparta*, 15 Temmuz 1936, s.1.

95 "Debbağ" kelimesi eski dilde deriyi işleyen kişiye verilen isim olup bu işin yapıldığı yere ise debbağhane (tabakhane) denilmiştir.

Gazi

Akademik
Bakış

313

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

yılları arasında Diyarbakır, Şanlıurfa, Ankara, İstanbul vb. birçok illere burada üretilen kunduralar gönderilmiştir. Isparta'da 1960 yılından itibaren makineleşmenin dericilik ve kunduracılığa etkisine bakıldığında; dericilerin makineleşmeye geçmesine rağmen, kunduracıların dükkânlarının makineleşme için yetersiz oluşu nedeniyle makineleşmeye geçemediği görülmüştür⁹⁶. Isparta'da üretilen kunduraların satışı Türkiye'nin her tarafına yapılmış olup buradaki üretim ve pazarlama 1971 yılından sonra eski canlılığını kaybetmiştir⁹⁷. Bunun nedeni, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerden Isparta'ya getirilerek satışı yapılan ayakkabılar olmuştur. Böylece Isparta'dan çevre illere satışı yapılan kundura çeşitlerinin artık başka illerden Isparta'ya getirilip, kendine pazar alanı bulduğu görülmüştür⁹⁸. 28 Mayıs 1971 tarihine gelindiğinde; Isparta'da bulunan kunduracıların bulunduğu arastanın⁹⁹ yetersizliğinden dolayı 6 katlı 203 dükkânlı, düğün salonlu, kafeteryalı ve asansörlü olarak planlanan kunduracılar sitesinin temeli atılmıştır¹⁰⁰. Kunduracılar Sitesi Kooperatifi tarafından inşa edilen 203 dükkân için 18 Kasım 1973 tarihinde özel idare salonunda noter huzurunda bir kura yapılmış, dükkânlar kooperatif ortaklarına dağıtıldıktan sonra¹⁰¹, üzüm pazarının içi ve civarında bulunan kunduracı esnafı bu sitedeki dükkânlara taşınabilmişlerdir. Kunduracılar sitesine bakıldığında; bina 5 katlı olup üst katlarında imalat, giriş katında ise kundura satışı yapılmıştır. Ancak 20-25 m² civarından olan dükkânlar kunduracılar için küçük gelmiş ve sitede yük asansörünün yerinin olmasına rağmen asansörün yapılmaması 5 katlı olan bu sitedeki esnafı için dezavantaj olmuş, kunduracılıkta makineleşmeye geçilememiş ve kunduracılık sanatı burada gelişmemiştir¹⁰². Isparta'da 1980 yılında kunduracılıkla uğraşan 250-300 kadar esnaf bulunmuştur¹⁰³. Isparta'da 1945-1960 yılları arasında önemli yere sahip olan kunduracılık mesleği, 1960'dan sonra makineleşmenin etkisiyle giderek azalmış olup günümüzde el emeği ile bu mesleği yapan sadece birkaç usta mevcuttur.

Bakırcılık

Ana malzemesi bakır olan bakırcılıkta kullanılan aletler; çakmak, keski, perdah çekeceği, çekiç, oyma çizme silindir, mengene olup motif olarak kilim motifleri

96 Süslü, Kişisel Görüşme, 2 Eylül 2019.

97 "Kunduracılar Sitesinin temeli Törenle Atıldı", *Isparta*, 29 Mayıs 1971, s.1.

98 "Isparta'da Eskiden Kundura Pazarlaması Böyle Oluyordu", *Isparta*, 14 Kasım 1980, s.1.

99 Eskiden çarşılarında aynı tür iş yapan esnafın bulunduğu bölüme arasta denilmiştir. Kunduracılar arastası da üzüm pazarının olduğu yerde bulunmuştur (Süslü, Kişisel Görüşme, 2 Eylül 2019).

100 "Kunduracılar Sitesinin temeli Törenle Atıldı", *Isparta*, 29 Mayıs 1971, s.1.

101 "Kura ile Dağıtıldı ve Kunduracılar Modern Dükanlarına Kavuştu", *Isparta*, 20 Kasım 1973, s.1.

102 Süslü, Kişisel Görüşme, 2 Eylül 2019.

103 Bu bilgi, Isparta kunduracılar sitesinde kundura imalatı yapmış olan Isparta doğumlu Yaşar Karakoç ile 02.09.2019 tarihinde yapılan görüşmeden elde edilmiştir (Yaşar Karakoç, Kişisel Görüşme, 2 Eylül 2019).

de kullanılmıştır¹⁰⁴. Osmanlı devletinde işlenen nakışlı bakır kaplar; bey, ağa evlerinde kullanılırken, düz kaplar diğer kişilerce kullanılmıştır. 1950 yılından önce nadir olarak işlenip imal edilen bakır kaplar, 1950 yılından sonra düz olarak üretilmiştir¹⁰⁵. Ancak 1960 yılından sonra makineleşme ile hızlı ve ekonomik ürünler çoğalınca, el emeği ile yapılan bakır kaplar önemini kaybetmeye başlamış¹⁰⁶ ve zevkle işlenen bu kapların yerini çeşitli sentetik kaplar almıştır¹⁰⁷.

Isparta'da bakırcı esnafının nerelerde bulunduğu; Kütük Minareye giden sokağın üstünde olan bakırcılar arastasında; kalaycılar, yorgancılar, makine sayacıları ve terzi atölyeleri ile bir arada bulunduğu görülmüştür¹⁰⁸. Isparta'da 1970'ler de Ali Tuncoğlu, Kâmil Kalaycı, Mustafa Aşıkoğlu, Süleyman Barlas, Kadir Usta, Hasan Yenay, Niyazi Arpacı, Bidik Aşçı ve Ramazan Şanlıtepe gibi¹⁰⁹ bakırcılar çarşısını oluşturacak kadar bakırcı esnafı olmasına rağmen, 1980'lerde elle biçim vererek bu sanatı sürdüren 7 bakırcı ustası bulunmaktadır¹¹⁰. Bu ustalar; Bakırcı Ali Tuncoğlu'nun oğlu Adnan Tuncoğlu, Kâmil Kalaycı, Mustafa Aşıkoğlu, Süleyman Barlas, Kadir Usta ve Hasan Yenay'ın oğulları Yusuf Yenay ve Hakkı Yenay'dır¹¹¹. Ancak daha sonraları zamanla bakırcı ve kalaycıların sayısı azalmış ve 2010 yılında Yusuf Yenay ustanın da vefat etmesiyle¹¹² Isparta merkezde bakırcılık mesleğini günümüzde devam ettiren sadece bir usta kalmıştır. Bu usta Isparta merkezde Çelebiler Mahallesi muhtarlığı da yapan Adnan Tuncoğlu ustadır¹¹³. Günümüzde Isparta merkezde bulunan son bakırcı ustası Adnan Tuncoğlu'nun bakırcılık mesleğini bırakmasının ardından burada bu mesleği yapacak kimsenin olmayacağı görülmektedir.

Urgancılık-Mutaflık

Isparta'da eskiden beri yapılan küçük sanatlardan biri de urgancılıktır¹¹⁴. Urgancılar, aletlerini kendileri yapmışlardır. Bunlar; beş iğli basit bir çıkırık, kendiri halaçlamak¹¹⁵ için kullanılan bir çeşit sopa ve sicimleri bükerken ellerinde dolaştırdıkları tahtadan yapılan bir top olmuştur. Isparta'da 1936'da haftada

104 Naile Rengin Oyman, Isparta'da Kaybolmaya Yüz Tutmuş El Sanatları. S. B. Hüseyin Gül içinde: *Geçmişten Günümüze Isparta*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2009, s. 346-347.

105 Bu bakır kaplar; semaver, ibrik, sini, tencere, tava, sağan, çamaşır leğeni vb. olmuştur.

106 Adnan Tuncoğlu, Kişisel Görüşme, 2 Eylül 2019.

107 "Sentetik Kap Sanayi, Eski ve Güzel Sanat Dalı Olan Bakırcılığı Giderek Öldürüyor", *a.g.e.*, s.1.

108 Katırcıoğlu, *a.g.e.*, s.87.

109 Adnan Tuncoğlu, Kişisel Görüşme, 3 Kasım 2020.

110 "Sentetik Kap Sanayi, Eski ve Güzel Sanat Dalı Olan Bakırcılığı Giderek Öldürüyor", *a.g.e.*, s.1.

111 Hasan ustanın oğlu Hakkı usta, babasının mesleğini vefat edene kadar devam ettirmiştir.

112 Adnan Tuncoğlu, Kişisel Görüşme, 3 Kasım 2020.

113 Adnan Tuncoğlu, Kişisel Görüşme, 2 Eylül 2019.

114 Urgan: Kenevir elyafından elde edilen ve kendir isminde bir maddeden üretilen bir maddeden üretilen bir iptir.

115 Halaçlamak: pamuk, keten, kendir gibi dokumada kullanılan ham maddeleri çekirdek veya kabuklarından temizleme işlemine verilen addır.

Gazi

Akademik
Bakış

315

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

700 kilo kadar halat, urgan, sicim yuları, çılıbır¹¹⁶ ve hayvan kösteği gibi ürünler üreten 30 civarı urgancı, evlerinde aile üyeleriyle birlikte çalışmıştır. Urgancı ustalar ürettikleri ürünleri Antalya, Ankara, Konya, Afyon vb. illere pazarlamışlardır¹¹⁷. Isparta'da halk, mutaflik sanatını da¹¹⁸ Dere Mahallesi'nde, evlerinde veya evlerinin alt katında bulunan atölyelerinde keçi kılını işleyerek yapmıştır. Isparta'da 1945 yılından önce 3 kişi mutaflik yapmış olup bunlar; Oflazlar, Özkirazlar ve Çulcular olmuştur. Oflazlar; günümüzde urgan ve ip ürünlerini Kutlubey Mahallesi Mimar Sinan Camisinin arkasında bulunan dükkânlarında sunmaya devam etmektedir. Özkirazlar; 1960'lı yıllarda mutafliği bırakıp halıcılığa başlamışlardır. Çulcular da mutafliği bırakıp un sektöründe hizmet vermektedir. 1960 yılından sonra Isparta'da bu mesleği Oflazlar sürdürmüşlerdir. Atkuyruğunu kendine sermaye yapan Bekir Oflaz (1901-1978), 1928-1930 yıllarında bu mesleğe başlamış olup hem keçi kılından çadır yapmış hem de urgan alıp satmıştır. Oflazlar, keçi kılını tarayıp daha sonra çarka takıp eğirerek onu ip haline getirmişlerdir. Eski dükkânları, günümüzdeki dükkânlarının yanındaki ahşap dükkân olan Oflaz ailesi, 1941'den sonra şimdiki beton dükkânlarına taşınmış¹¹⁹, 1960'lardan sonra Kastamonu'dan temin ettikleri urganın sadece satışını yapmışlardır. Ayrıca Isparta'da urgan üretimi Dere Mahallesi'nin yanı sıra Keçeci mahallesinde de yapılmıştır¹²⁰. Ancak makineleşme ile birlikte diğer birçok ilde olduğu gibi Isparta'da da el emeği olan urgancılık-mutaflik mesleğini yapan usta bulunmamaktadır.

Nalbantlık

Isparta'da nalbantlık, 1920'lerde Çelebi mahallesinde Nalbant arastasında yer alan "Yahya Han", "Murat Han", "Ahmet Han" ve "Ali Han" olmak üzere 4 han-da yapılmıştır. Bu hanlarda semerci ustaları da yer almıştır. Genellikle nallar Isparta'ya Afyon'dan getirilmiş olup bir siparişte 1000 giyim kadar nal siparişi yapılmış, bu nallar 1-1,5 yıl kadar kullanılmıştır Faytonlardaki atların nalları ayda bir değişirken, köy hayvanlarına takılan nallar 3-4 ay da bir değiştirilmiştir. Nalbantlar, hayvanlara nalları çakarken, hayvanın sabit durması için "yağışık" adı verilen malzemeyi hayvanın burnuna takıyorken, daha sonraları iğne kullanılarak hayvanlar sabit durdurulmuştur. Dağ ve köy hayvanlarına hayvanın ayağına diken, taş vb. batmaması için ortası dolu düz nallar takılırken, koşu atları ve şehirdeki faytonlarda ki atlara içi boş nallar takılmıştır. Bir hayva-

116 Çılıbır: Yulara takılan zincir ya da ip.

117 Hilmi Dilmen, Urgancılık. *Ün*, Cilt 2, Sayı 22,23,24, Ocak, Şubat, Mart 1936, s.336-337.

118 Mutaf: dokuma veya örme işlemiyle keçi kılından çul, yem torbası gibi ürünler yapan kişiye verilen isimdir.

119 Oflaz Ailesi: Bekir Oflaz (1907-1978) oğlu Mustafa Oflaz (1932-2019) ve Mustafa Oflaz'ın oğlu 1964 doğumlu Bekir Oflaz'dan oluşur.

120 Bu bilgi, dedesi ve babası mutaf olan Isparta Merkez 1964 doğumlu Bekir Oflaz ile 02.09.2019'de yapılan sözlü görüşmeden elde edilmiştir. Bekir Oflaz halen baba ve dedelerinin mesleğini Isparta'da dükkânında hazır ürün satışları yaparak devam ettirmektedir (Bekir Oflaz, Kişisel Görüşme, 3 Eylül 2019).

na yaklaşık 30 dakikada nal takılabilmiş olup her bir nala 6 çivi çakılmıştır. Isparta'dan Antalya Döşemealtı'na kadar nal çakmak için gidebilen nalbant ustaları; Ağlasun, Dereköy, Sakarlar, Kışla, Yazır, Darıveren, Çukur, Güneyce ve Sav'da konakladıkları zamanlarda da nal çakma işi yapmışlardır. 1975-1980 yıllarında Isparta merkezde nalbantların bulunduğu 7 han vardır. Bunların 4'ü daha önce adı geçen hanlar olup diğer 3 han ise; Mimar Sinan caddesindeki "Gemici Han", "Yağcı Han" ve "Töngü Han" olmuştur.

Çelebiler mahallesindeki nalbant arastası 1976 yılında yandığı için buradaki ahşap hanlar zarar görmüştür. 2000 yılına kadar yangında zarar gören hanlar kullanılmış ancak 2000 yılında kentsel dönüşümle birlikte burası yıkılıp yerine yeni dükkânlar yapılmıştır. Bu yıkım işi yapıldığında Isparta'da tek nalbant olan Ali Cengiz Akdağ, eski dükkânlarının karşısındaki kaldırımında mesleğini 2014 yılına kadar sürdürmüştür. 2014 yılından itibaren ise Isparta'da Nalbantlık mesleğinin yok olmaması için Isparta'nın son ve tek Nalbant'ı olan Ali Cengiz Akdağ'a "İyaş Park" tarafından Nalbant arastası karşısındaki kaldırım kenarına yaklaşık 6 m² kapalı bir alan tahsis edilmiştir. Isparta merkez 1950 doğumlu Ali Cengiz Akdağ, Nalbant mesleğini günümüzde hala kendine tahsis edilen yerde devam etmekte olup Isparta merkezin tek Nalbant ustasıdır¹²¹. El emeği gerektiren Nalbantlık mesleğini de makineleşme etkilemiş olup Isparta'nın son nalbandı olan Nalbant Cengiz Akdağ'dan sonra bu mesleği Isparta merkezde yapacak kimsenin kalmayacağı görülmektedir.

Fabrikalar

Isparta'daki ilk fabrika 1891'de kurulan Şark Halı Kumpanyasına ait olan Dokuma Fabrikasıdır. Bu fabrika, Dere Mahallesi'ne olup Bulgaristan'daki ABA Fabrikasından 4 Türk ustanın Isparta'ya getirilmesiyle kurulmuştur. Bu işletme 6 yıl kadar faaliyetini sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminde Isparta'da 1923-1938 yılları arasında kurulan fabrikalar şunlardır; 1926 yılında işletmeye açılan Isparta İplik Fabrikası¹²² (1943 yılında Sümerbank Halı AŞ. olarak çalışmıştır)¹²³, Isparta'da Yenice mahallesinde halkın girişimleriyle 1927 yılında açılan deri fabrikası¹²⁴, 1928'de açılan Güzel Isparta Rakı Fabrikası, 1934'te açılan Keçiborlu Kükürt Fabrikası, 1935'te açılan Isparta Gülyağı Fabrikası ve Isparta Güneş Gazoz Fabrikası¹²⁵ ve 1936'da açılan Güzel Isparta Şarap Fabrikası¹²⁶. Ayrıca bu dönemde kurulan diğer fabrikalar ise; Dere Un Fabrikası, Lütfü Sezgin Un Fabrikası ve Kurtuluş Kereste Fabrikası olmuştur¹²⁷.

121 Bu bilgi, 1950 Isparta merkez doğumlu Nalbant Ali Cengiz Akdağ ile 03.09.2019 tarihinde yapılan sözlü görüşmeden elde edilmiştir (Ali Cengiz Akdağ, Kişisel Görüşme, 3 Eylül 2019).

122 Katırcıoğlu, a.g.e., s.72.

123 Temurçin, a.g.m., 2004, s.85.

124 Katırcıoğlu, a.g.e., s.72.

125 A.g.e., s.74.

126 Temurçin, a.g.m., s.85.

127 Isparta Yıllığı 1923-1983, Ofset Matbaacılık, Isparta, 1983, s.94-95.

Gazisi

Akademik
Bakış

317

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

1938-1983 yılları arasındaki kurulan fabrikalara bakıldığında; un fabrikaları: Salman Un Fabrikası, Beşel Un Fabrikası ve Hediye Un Fabrikası, yün ipliği fabrikaları: Erkoçlar, İşbil, Kaçkoçlar Yün ve Pamuk İpliği Fabrikası, Yönelp, Zengiler, Dülgeroğlu, Fevzi Sezgin ve Ortakları, Nuri Tepe, Emekliler, Memiş Kütüktütüncü, Yorgancıoğlu ve Yün İplik Fabrikalarıdır. Orman ürünleri ve kereste fabrikaları: ORMA Orman Ürünler Fabrikası, Ali Münif Özdemir Kereste Fabrikası, Yılmaz Şener Kereste Fabrikası, Alaattin Özdemir Kereste Fabrikası ve Terakki Kollektif Şirketi Kereste Fabrikasıdır¹²⁸. Ayrıca 1952'de Isparta'nın 2. gülyağı fabrikası olan SITA¹²⁹ ve 1956'da Şevket Demirel, Ali Demirel, Mesut Şener¹³⁰ ve Mehmet Özdemir ortaklığıyla Terakki Kollektif Şirketi kurulmuş olup¹³¹ 600 bin sermayesi olan¹³² bu şirkette halı ve kereste imalatı ve ihracatı yapılmıştır¹³³.

Diğer Fabrikalar ise; GÖLTAŞ (Göller Bölgesi Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş.), YEMTAŞ (Yem Ticaret A.Ş) Isparta Yem Fabrikası, Fruko Meyve Suları Fabrikası, Kolçelik Madeni Eşya Sanayi Kollektif Şirketi, Kuleönü Beton Kanale Fabrikası, KOTEK-SAN (Konfeksiyon Tekstil Sanayi) ve Ticaret AŞ., Mustafa Gürkan Halı Dokuma Fabrikası, Isparta Kaplama Sanayi ve Ticaret AŞ., KOTEKS (Konfeksiyon Tekstil) Giyim Sanayi, Boşgelmez Kollektif Şirketi, Gül Kiremit ve Tuğla Fabrikası, HİMAT Kollektif Şirketi, Toka Kollektif Şirketi, Ekrem Erçetin Gülyağı Fabrikası ve GÜLSAN (Gül Sanayi) Komandit Şirkettir¹³⁴. 1923-1980 döneminde Isparta'nın iş yeri sayısına göre sanayi durumuna bakıldığında; en çok artış 1970-1980 yılları arasında gerçekleşmiştir. 1923-1980 döneminin son 10 yılında açılan iş yeri sayısı 1232 olurken bu sayı 1980 yılına kadar açılmış olan iş yerleri sayısının %67,3'üne karşılık gelmektedir¹³⁵. Bu demek oluyor ki, 1923-1980 yılları arasında Isparta sanayisi en gelişmiş dönemi 1970-1980 dönemi olmuştur. 1924-1972 yılları arasında Isparta ilinin ithalat ve ihracat durumu aşağıdaki gibi olmuştur: ¹³⁶

Isparta Merkez İlçe		Isparta İl Geneli		
Yıllar	İhracat (TL)	Yıllar	İthalat (TL)	İhracat (TL)
1924	1.311.000	1960	94.431.110	145.395.000

128 *Isparta Yıllığı 1923-1983, a.g.e., s.297-301.*

129 Temurçin, a.g.m., s.86.

130 Mesut Şener: Süleyman Demirel'in eşi Nazmiye Demirel'in babasıdır.

131 Bu bilgi, Yükselen Kereste Fabrikası ortağı ve Demirkan keresteciliğinin kurucusu Zeynel Abidin Demirkan'ın oğlu olan 01.08.1960 tarihli İslamköy doğumlu Hasan Demirkan ile 07.05.2019 tarihinde yapılan sözlü görüşmeden elde edilmiştir (Hasan Demirkan, Kişisel Görüşme, 7 Mayıs 2019).

132 *Isparta Valiliği 1967 İl Yıllığı*, Isparta: Isparta Valiliği, s.174.

133 Hasan Demirkan, Kişisel Görüşme, 7 Mayıs 2019.

134 *Isparta Yıllığı 1923-1983, a.g.e., s.297-301.*

135 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1980 Genel Sanayi ve İş Yerleri Sayımı (Birinci Aşama Sonuçları), Ankara, 1980, s.87.

136 *Isparta Yıllığı 1923-1983, a.g.e., s.95; Isparta Yıllığı 1973*, Isparta, 1973, s.162.

1925	1.141.000	1961	148.896.204	166.517.494
1926	1.561.000	1962	175.478.321	198.674.116
1927	1.505.000	1963	202.070.438	221.869.910
1928	971.000	1964	228.662.555	245.065.704
1929	1.101.000	1965	305.900.270	340.900.270
1930	1.118.112	1966	337.420.270	378.067.774
1931	900.005	1967	403.319.625	430.145.040
1932	893.276	1968	471.662.101	532.983.932
1933	1.990.000	1969	519.651.475	577.892.667
1934	1.128.400	1970	624.351.044	772.280.952
1935	1.895.920	1971	784.400.630	985.826.947
1936	1.895.920	1972	826.517.350	1.018.718.103
1937	2.193.835			
1938	2.437.590			

Bu tablodaki bilgilere göre; Isparta merkez ilçenin 1924-1938 yılları arasında yapmış olduğu ihracat yıllara göre bazı yıllarda artarken bazı yıllarda da azalmıştır. 1924-1938 döneminde ihracatının en çok olduğu yıl 2.437.590 TL ile 1938 yılı olurken, en az ihracat ise 893.276 TL ile 1932 yılında yapılmıştır.

Isparta ilinde 1960-1972 yılları arasında ihracatın en çok olduğu yıl ise 1972 yılı olup bu yılda 1.018.718.103 TL ihracat yapılmıştır. Aynı yılda, Türkiye'nin toplam ihracatı ise 10.500.000.000 TL iken, Isparta'nın ihracatı 1.018.718.103 TL olmuş ve 1972'de Türkiye'nin ihracatının yaklaşık %10'u Isparta'dan gerçekleşmiştir. 1972'de Türkiye'nin ithalatı ise 18.410.000.000 TL iken Isparta'nın ithalatı ise 1972'de 826.517.350 TL olmuş ve bu tutar ülkenin 1972'de yapmış olduğu ithalatın yaklaşık %4,5'ine karşılık gelmiştir¹³⁷. Isparta ilinde 1960-1972 yılları arasında ihracatın en az olduğu yıl ise 145.395.000 TL ile 1960 yılı olurken, 1960-1972 döneminde ihracat her yıl artış göstermiştir. Isparta'da ithalata bakıldığında ise, ithalatın yıllara göre arttığı görülmektedir. İlde 94.431.110 TL ile en az ithalat yapılan yıl 1960 yılı, en çok ithalatın yapıldığı yıl ise 1972 yılı olmuş ve bu yılda 826.517.350 TL ithalat gerçekleşmiştir.

Ayrıca 1927 yılında Isparta sanayisinde 898 işletme bulunmuş ve bu işletmelerin %58,8'i olan 528'i tarım, ormancılık, arıcılık ve balıkçılık üzerine olmuş olup bu işletmelerde toplam çalışan sayısı 1.116 olmuştur. İkinci sırada ise maden işletme ve makine imalat sanayi yer alırken işletmeler arasında %20 paya sahip olan bu sanat türünde işletme sayısı 180 iken bu işletmelerde toplam 376 çalışan bulunmuştur. En çok işletmesi bulunan sanat türleri sıralamasında 3. sırada yer alan dokuma sanayi alanında ise 99 işletmede toplam 1890 çalışan bulunmuş olup bu sanayi dalları içerisinde en fazla çalışanı bulunan dokuma sanayi olmuştur. 1927 yılında Isparta sanayisinde toplam çalışan

137 Isparta Yıllığı 1973, Isparta, 1973, s.163.

Gazi

Akademik
Bakış

319

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

sayısı 3729 iken yaklaşık %50,7'si dokuma sanayisinde çalışmaktadır¹³⁸. Buda göstermektedir ki; 1927 yılında Isparta'nın ekonomisinde dokumacılık sektörü önemli yer tutmuştur.

1978 yılına gelindiğinde; Isparta sanayisinin il gayri safi hasılası üzerindeki payı %15,1 olmuş olup Isparta'da sanayi, tarım sektörünün %25,1'lik payından sonra şehrin ekonomiye en çok katkı sağladığı 2. sektör olmuştur¹³⁹. Ayrıca şehrin imalat kesimi çoğunlukla küçük sanayi ve “ev tipi üretime” dayandığı için, imalat sanayi il içerisinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen Isparta sanayisinin gayri safi milli hasılası içindeki payı sadece %0,4 seviyesinde kalmıştır.

Isparta Halı ve İplik Fabrikaları

1926 yılında Isparta'da halı ipliğini temin etmek amacıyla Isparta Milletvekili İbrahim Demiralay'ın girişimleriyle ilk Isparta İplik Fabrikası T.A.Ş açılmıştır. Isparta halıcuları ve Türkiye Sanayi Maadin Bankasının girişimleriyle kurulan iplik fabrikasına Ticaret Bakanlığının da 175.000 TL katkısı olmuştur. Fabrika, 1930 yılında sermayesinin yetersizliği nedeniyle ham madde temininde zorlanmış olup¹⁴⁰ bu yıldaki üretimi 250.000 kilo olmuştur¹⁴¹. Sümerbank, 1931'de 69786 kilo yün ve 33.227 kilo ip üreten¹⁴² Isparta İplik fabrikasını, 1943 yılında 380.000 TL ödeyerek satın alarak¹⁴³, 14. işletme olarak Sümerbank topluluğuna katmıştır. Daha sonrasında Sümerbank'a geçen iplik fabrikasına 26 dokuma atölyesi daha ilave edilmiş ve çalışan sayısı da 5 katına çıkartılmıştır¹⁴⁴. Ayrıca bu fabrikada ipliğin yanı sıra battaniye, halı gibi çeşitli dokuma ürünleri üretilmiştir.

Sümerbank Halı ve İplik fabrikası, 1972 yılı temmuz ayı başında istasyonun altında bulunan yeni yapılan tesislere taşınmaya başlamış¹⁴⁵, 1975 yılında 14 milyon, 1976 yılının ilk beş ayında ise 6 milyon liralık halı ihracatında bulunmuştur¹⁴⁶. Türk el halıcılığını geliştirme projesini 1976'da başlatan fabrika¹⁴⁷, dünyanın en büyük halı yıkama tesislerinden birine sahip olmuştur. Burada dokunan halılar ve Köy İşleri Bakanlığı ile diğer bazı bakanlıklara bağlı kooperatifler aracılığıyla üretilen halılar Sümerbank'ta yıkanıp kırıldıktan sonra son

138 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Sanayi Sayımı 1927, Ankara, 1969, s.32

139 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İl Dünyü Bugünü Yarını, a.g.e.*, s.3535.

140 Küçükerman, *a.g.e.*, s.159.

141 *A.g.e.*, s.147.

142 *Isparta Vilayeti İdare Coğrafyası 1932, a.g.e.*, s.18.

143 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İ İl Dünyü Bugünü Yarını, a.g.e.*, s.3554.

144 *A.g.e.*, s.3554.

145 “Sümerbank İplik Fabrikası Taşınıyor”, *Isparta*, 11 Temmuz 1972, s.1.

146 “Sümerbank Geçen Yıl 14 Milyar, Bu Yılın İlk Beş Ayında İse 6 Milyon Liralık Halı İhraç .Etti”, *Isparta*, 24 Haziran 1976, s.1.

147 Küçükerman, *a.g.e.*, s.160.

işlemeleri yapılarak satışa hazırlanmıştır¹⁴⁸. 1980 yılında Avrupa'ya çok fazla halı ihracatı yaptıklarını belirten fabrikanın müdürü Ahmet Günindi, Avrupalıların Isparta halılarına ilgi gösterdiklerini ve yaptıkları bu ihracatla Türkiye'ye daha çok döviz girmesine katkı sağladıklarını ifade etmiştir¹⁴⁹.

1924-1981 yılları arasında Isparta'da dokunan halılar için tezgâh sayısı, üretim miktarı, imalat değer ve çalışan kişi sayısına bakıldığında; en az tezgâhın bulunduğu yıl 1.350 tezgâh ile 1930 yılı olmuş ve aynı yılda 4.050 işçi ile 30.000 m² halı dokunurmuştur. En fazla tezgâhın bulunduğu yıl ise 1979 yılı olmuş ve 1979'da 84.000 çalışan ile toplam 7.875.500.000 TL değerinde 2.250.000 m² halı dokunmuştur. Ayrıca, imalat değerinin en az olduğu yıl 53.091.120 TL ile 1960 yılı olmuştur. İmalatın en yüksek olduğu yıl ise 1979 yılı olmuş olup 1979'da 7.875.500.000 TL değerinde üretim yapılmıştır. Diğer taraftan Isparta'da halı dokuma işinde çalışan sayısının en az olduğu yıl 4.050 kişi ile 1930 yılı, çalışan sayısının en çok olduğu yıl ise 1972 yılı olmuş ve bu yılda 93.700 kişi halı dokuma işinde çalışmıştır¹⁵⁰. Isparta ekonomisinde halıcılık sektörü günümüzde de etkinliğini korumaktadır.

Isparta Gülyağı Fabrikaları

Güllerin çabuk bozulma özelliğinden dolayı küçük işletme yerleri olan imbikhanelerde hemen işlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle Isparta'da güneş doğmadan erken saatlerde güller toplanır, imbikhanelere¹⁵¹ götürülür, saplarından çıkartılan güller kazanlarda 2 saat civarında kaynatılır, soğuyunca da suyu ve yağı (bu yağ yeşilimsi ve opal gibi parlak bir yağdır) ayırılır. İnsan emeğiyle elle toplanan bu 300-500 gül guncasından sadece 1 kilo çiçek elde edilebilmektedir¹⁵². Isparta'da fabrika olmadığı için gülcüler, ürünlerini bir sonraki seneye bekletme olanağına sahip olmadıklarından Bulgaristan ve İstanbul'dan gelen tüccarlara bu ürünleri uygun fiyatlara satmışlardır. Bu nedenle burada sönmeye başlayan gülcülüğü canlandırma adına bir fabrikaya ihtiyaç duyulmuştur. Sermayeyi yabancıların karşılamasından dolayı büyük payın da yabancılar gidecek olması, daha önceki gülyağı fabrikası kurma deneyimlerini başarısız kılmıştır¹⁵³. Ispartalıların bu hayali ancak 1934 yılında gerçekleşmiş ve gülyağı fabrikasının temeli atılmıştır¹⁵⁴. Yeni yapılacak gülyağı fabrikası için gül çiçeği sahipleri çiçeklerini belediyede toplayarak buradan fabrikaya satmışlardır¹⁵⁵.

148 Suat Tutum, "Dünyanın En Büyük Halı Yıkama Tesislerinden Birine Sahipiz", *Isparta*, 28 Haziran 1976, s.1.

149 "Sümerbank Halı İhraç Ediyor", *Isparta*, 15 Kasım 1980, s.1.

150 *Isparta Yılığ* 1973, Isparta, 1973, s.168.; Mustafa Koç, *Tüm Yönleri ile Isparta*, Isparta, 1983, s.171-172.

151 İmbikhane: Damıtma işleminin yapıldığı yer.

152 "Bulgaristan'da Gülyağı İstihsalatı", *Resmi Isparta*, 22 Ağustos 1934, s.3.

153 "Hayalimiz Hakikat Oldu", *Resmi Isparta*, 3 Ekim 1934, s.1.

154 "Gelecek Değerli Konuklar", *Resmi Isparta*, 26 Eylül 1934, s.2.

155 "Gülyağcılığımız", *Resmi Isparta*, 2 Ocak 1935, s.1.

Görüş

Akademik
Bakış

321

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

Gülyağı fabrikasının yapı işleri 30 Ocak 1935 tarihinde bitmiş, fabrikanın makineleri İzmir'e getirilmiştir. Ayrıca gülcülerden de 200 bin kilo çiçek için noterden tasdikli senetler alınarak¹⁵⁶, 18 Mayıs 1935'de daha önce spor faaliyet alanı olan yerde güllerin yağının çıkartılma süreci başlamıştır¹⁵⁷. 1938 yılında 2000-2500 dekar gül bahçesi bulunan Isparta'da 250 bin kilo çiçek yetiştiriciliği yapılmıştır¹⁵⁸. 1951 yılına gelindiğinde buradaki 20 bin dönüm civarındaki gül bahçelerinde üretilen gülyağı Türkiye'de ve dış piyasadaki ihtiyaç için yeterli gelmemiştir. Bu nedenle devlet, gül üreticilerine Ziraat Bankası aracılığıyla 6 yıl vadeli kredi sağlamış ve Isparta merkezde 335 kişi bu krediden yararlanarak 109.450 lira kredi almıştır¹⁵⁹. Isparta'da bir diğer gülyağı fabrikası, 1952'de Fransızlar tarafından açılan SITA Gülyağı Fabrikası olmuştur. 10 yıl sonra, 1962 yılında Gülcüler İstihsal ve Satış Kooperatifi bünyesine devretmek şartıyla açılan bu fabrikanın gerekli malzemelerinin 4 Mayıs 1953'te gümrüğe geldiği, fabrikanın makinelerinin montajının 20 Mayıs 1953'teki gül sezonunun açılışına yetiştirileceği belirtilmiştir. 1952'de ilk olarak çalışmalarına başlayan SITA Kongret Fabrikası, 1954'te daha geniş çapta faaliyete geçirilmiştir¹⁶⁰. 1971 yılı itibariyle Isparta merkez ve ilçelerde toplam 6 gülyağı fabrikası ve pek çok imalathane de bulunmuştur¹⁶¹. 1975'te de gül bahçelerine uygulanan ilaçlamanın gül çiçeği verimini artırdığı görülmüştür¹⁶².

1923-1931 döneminde; gül çiçeği üretiminin en az olduğu yıl 75.000 kg ile 1923 yılı olurken, en çok olduğu yıl ise 450.000 kg ile 1931 yılı olmuştur. Bu dönemde gül çiçeği üretimi yıllara göre hep artmıştır. Gül çiçeği üretimi 1931 yılında 1923 yılına göre %500 artarak 450.000 kg'a yükselmiştir. Gülyağı üretimine bakıldığında ise 1923-1931 yılları arasında sadece 1928 yılında bir azalmanın olduğu görülmekte olup 1928'de bir önceki yıl olan 1927 yılına göre 67,95 kg üretim azalarak 81,90 kg'a düşmüştür. Gülyağı üretiminin en az olduğu 1923'te 22,5 kg üretim yapılırken üretimin en çok olduğu yıl olan 1931'de 229,5 kg üretim yapılmış olup 1931 yılındaki gülyağı üretimi 1923 yılına göre %920 artış göstermiştir¹⁶³. 1955-1981 yılları arasında gül çiçeği üretimi yıllara göre farklılıklar gösterirken üretimin en az olduğu yıl 1.179.781 kg ile 1958 yılı olmuştur. Üretimin en çok olduğu yıl ise 1.843.377.350 kg ile 1981 yılı olmuştur. Fabrikasyon ve köylü tipi¹⁶⁴ gülyağı üretiminde de en az üretim 1958'de yapılmış ve bu yılda 304 kg üretim olurken, en çok üretim ise 1.450 kg ile 1978 yılında yapılmıştır. Gülyağının kg fiyatının en az olduğu yıl ise 1.600 TL ile 1955

156 "Gülyağı Fabrikamız", *Resmi Isparta*, 30 Ocak 1935, s.1.

157 Kemal Ünal, "Şehir Haberleri", *Resmi Isparta*, 10 Temmuz 1935, s.1.

158 *Isparta 1923-1938, a.g.e.*, s.82.

159 "Gülcülük Hummalı Bir Hızla Geliyor", *Demokrat Isparta*, 28 Şubat 1951, s.2.

160 "Gül Kampanyası Açıldı", *Yalvaç*, 10 Haziran 1954, s.4.

161 "Fabrikalar Gülyağı Üretimine Başladı", *Isparta*, 26 Mayıs 1971, s.1.

162 "İlaçlamanın, Gül Çiçeği Verimini Yüzde 100 Arttırdığı Bildiriliyor", *Isparta*, 14 Haziran 1975, s.1.

163 Selva Bilir, *Isparta İlinde Gülcülük ve Ekonomik Önemi*, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.33.

164 Köylü Tipi: ince Gülyağı

yılı olurken en fazla olduğu yıl ise 6.150.158 TL ile 1981 yılıdır. Kongret¹⁶⁵ üretiminde ise en az üretim 227 kg ile 1959 yılında olmuş ve en fazla üretim ise 3.150 kg ile 1976 yılında gerçekleşmiştir. Kongretin kg fiyatının en az olduğu yıl 1955, 1956 ve 1957 yıllarındadır. Bu yıllarda kongretin kg'ı 750 TL'den satılmış olup kg fiyatının en çok olduğu yıl 41.716 TL ile 1981 yılı olmuştur ¹⁶⁶. Isparta şehri gül üretimine ve gülcülük alanında ihracatına günümüzde de devam etmektedir.

Yem Fabrikası

21 Temmuz 1972 tarihinde temeli atılan YEMTAŞ¹⁶⁷, 9 Milyon TL sermaye ve saatte 10 ton üretim kapasitesiyle kurulmuştur ¹⁶⁸. YEMTAŞ'ın makineleri 12 Aralık 1972 tarihinde İsvç'ten gelmiş¹⁶⁹, 1973 yılında hizmete açılan bu fabrikanın müdürlüğüne, daha önce Konya Yem Fabrikası Müdürlüğü yapan Yıldırım Öztürk getirilmiştir¹⁷⁰. YEMTAŞ kurucularından ve şirketin İdare Meclisi Başkanı Mehmet Bilginer, yem fabrikası sayesinde Isparta bölgesinde hayvancılığın daha çok gelişeceğini ve et sorununun kısmen de olsa ortadan kalkacağını belirtmiştir¹⁷¹. Fabrikanın maliyeti 9 milyon lirayı bulmuş olup fabrika Eğirdir yolu üzerindeki 30 dekarlık alanda kurulmuştur. Saatte 10 ton yem üretme kapasitesine sahip olan ¹⁷² fabrikanın Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Bilginer ile Müdür Erdoğan Gürsoy, 1979 yılı Eylül ayında yeni sezon için 5 bin ton arpa ve buğday, 1500 ton kepek, 1000 ton küspeden oluşan toplamda 7500 stoklarının bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu stoklarla yeni sezonda yem sıkıntısının yaşanmayacağı ve 1980 yılı şubatına kadar Isparta'nın ihtiyacının bu ürünlerle karşılanacağı belirtilmiştir¹⁷³. Yine 1980 yılında fabrika, yılda 10 bin ineği besleyecek 30 bin ton yem üretmiştir¹⁷⁴. YEMTAŞ yem fabrikası kuruluşundan günümüze başta Isparta ve çevre iller olmak üzere hayvancılık sektöründe gerekli olan yem ihtiyacını karşılamış ve bu sayede şehrin ve ülkenin ekonomisine de katkı sağlamıştır.

Çimento Fabrikası

Isparta'da 8 Temmuz 1973 tarihinde¹⁷⁵ 60 Milyon TL sermaye ve 3 vardiya ile yıllık 600.000 ton üretim kapasitesiyle kurulan GÖLTAŞ Çimento Fabrikası'nın

165 Kongret: Katı Gülyağı

166 Mehmet Delikanlı, Sadık Güneş, Gülcülük, *Isparta İli Kalkındırma Derneği Yeni Ün Isparta Derneği Yayını*, Ankara, 1970, s.32; Koç, a.g.e., s.181-182; "İlaçlamanın, Gül Çiçeği Verimini Yüzde 100 Arttırdığı Bildiriliyor", *Isparta*, 14 Haziran 1975, s.1.

167 "YEMTAŞ Fabrikasının Temli Dün Atıldı", *Isparta*, 22 Temmuz 1972, s.1.

168 "Yem Fabrikasının Tecrübesine Başlandı", *Isparta*, 20 Şubat 1974, s.1.

169 "YEMTAŞ'ın İthal Makineleri Geldi", *Isparta*, 13 Aralık 1972, s.1.

170 "Yıldırım Öztürk YEMTAŞ Müdürü Oldu", *Isparta*, 7 Temmuz 1973, s.1.

171 "Isparta Yem Fabrikasının Projesi Isparta'nın Yeri Dikkate Alınarak Yapıldı", *Isparta*, 7 Mart 1974, s.1.

172 "Yem Fabrikasının Tecrübesine Başlandı", *Isparta*, 20 Şubat 1974, s.1.

173 "Yem Bol Olacak", *Isparta*, 10 Eylül 1979, s.1.

174 "Yem Üretimine Çağın Teknolojisi Uygulanıyor", *Isparta*, 12 Eylül 1980, s.3.

175 "GÖLTAŞ Çimento Fabrikası Törenle Açıldı", *Isparta*, 10 Temmuz 1973, s.1.

Gazi

Akademik
Bakış

323

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

açıldığıında 354 işçisi bulunmuştur¹⁷⁶. GÖLTAŞ Çimento Fabrikası, 245 bin tonu 1973 yılında, 405 bin tonu da 1974'de üreterek 4 Ocak 1975 tarihine kadar toplamda 650 bin ton çimento üretmiştir¹⁷⁷. Ülkenin bir yılda ihtiyacı olan toplam çimentonun %3'ünü karşılayabilen¹⁷⁸ bu fabrika, 1977 yılı şubat ayı itibarıyla belediye sınırları içine dahil edilmiştir¹⁷⁹. Ancak, fabrikanın 1979 yılı eylül ayında, aylık 50 bin tonu bulan çimento üretimi, günlük 6 saate varan elektrik kesintileri nedeniyle 25 bin tona düşmüştür¹⁸⁰. GÖLTAŞ Çimento Fabrikası'nın 1973-1980 yılları arasında yapmış olduğu en fazla ihracat 97.505 ton ile 1975 yılı olmuştur. En az ihracat ise 4.320 ton ile 1980 yılında gerçekleşmiştir. 1973-1980 yıllarında GÖLTAŞ toplam 263.451 ton ihracat yapmış olup¹⁸¹ Isparta ekonomisine katkı sağlamaya günümüzde de devam etmektedir.

Meyve Suyu Fabrikası

10 Aralık 1972 tarihinde tarımcılar ve kooperatifçiler muhtarlarla meyve suyu fabrikası kurulması üzerine görüşmüş olup elma üreticileri ve diğer çiftçilerin de ortak olma durumları da ele almışlardır¹⁸². Fabrika açma girişimleri, 1975'de sonuçlanmıştır. Yedigün Meyveli Kokteyl, sade gazoz, Pepsi Cola, Fruko gazoz ve meyve sularının üretildiği işletme, Antalya yolu üstünde Fruko ve Tamek Meyve Suları Fabrikası adı ve 18 Milyon TL sermayesi ile faaliyete geçmiştir. Fabrikanın yıllık üretim kapasitesi 850.000 kasa olurken bunların üretiminde çalışan sayısı 79 olmuştur¹⁸³. 1982'de son bir yılda üretilen meyve suları 591.838 kasa olup en çok üretilen meyve suyu çeşidi de 348.819 kasa ile standart Pepsi olmuştur. Bu meyve suyu diğer meyve sularının %58,9'unu oluşturmuştur. Standart Pepsi'den sonra ise en fazla tüketilen meyve suyu 113.246 kasa ile Yedigün Portakal olmuş ve tüm üretimdeki bu oranın payı %19,1 olarak belirlenmiştir. En az üretim yapılan meyve suyuna bakıldığında ise 7.174 kasa ile Yedigün Limonata olmuş ve aynı yılda üretilen meyve suları içerisinde bunun oranı %1,21'de kalmıştır¹⁸⁴. Fruko ve Tamek Meyve Suları Fabrikası kapatılana¹⁸⁵ kadar şehrin ekonomisine katkı sağlayan işletmeler arasında yer almıştır.

Gazi

- 176 "GÖLTAŞ Çimento Fabrikası Törenle Açıldı", *Isparta*, 10 Temmuz 1973, s.1; *Isparta 1923-1938, a.g.e.*, s.296; Turgut, *a.g.e.*, s.85; Göller Bölgesi Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş., "Tarihçe" <https://www.goltas.com.tr/>.
- 177 "Çimento Fabrikası Bugüne Kadar 650 Bin Ton Çimento Üretti", *Isparta*, 4 Ocak 1975, s.1.
- 178 *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İle Dünyü Bugünü Yarını, a.g.e.*, s.3536.
- 179 "Çimento Fabrikası Belediye Sınırları İçine Alındı", *Isparta*, 14 Şubat 1977, s.1.
- 180 "Bölgede Yine Çimento Sıkıntısı Başgösterdi", *Isparta*, 19 Eylül 1979, s.1.
- 181 *Isparta 1923-1938, a.g.e.*, s.297.
- 182 "Meyve Suyu Fabrikası İle İlgili Dünkü Toplantı Ümit Verici Oldu", *Isparta*, 14 Aralık 1972, s.1.
- 183 *Isparta 1923-1938, a.g.e.*, s.298.
- 184 Koç, *a.g.e.*, s.184;
- 185 Bu bilgi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesinde, Görsel, İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümünde görev yapan, 30.08.1957 tarihli Isparta doğumlu Öğr. Gör. Muharrem Zafer Çağlar ile 05.11.2020 tarihinde yapılan sözlü görüşmeden elde edilmiştir (Zafer Çağlar, *Kişisel İletişim*, 05.11.2020).

Bisküvi Fabrikası

Isparta'nın ilk bisküvi fabrikası, 1973 yılı aralık ayında Dere Mahallesi'nde Refik Korkmaz ve Süleyman Ulupınar'ın ortaklığıyla "Hülya Bisküvi Fabrikası" adıyla üretime başlamıştır. Fabrikada sade, krema, gofret, petibör, finger vb. ürünler üretilmiş ve fabrikanın tam gün üretim kapasitesi 9 ton olmuştur¹⁸⁶. 1981 yılında Refik Korkmaz ve Süleyman Ulupınar, Isparta-Eğirdir yolu üzerinde de bir bina inşa ederek fabrikayı büyütme istekleri konusunda anlaşamadıkları için fabrika 1981 yılında kapatılmıştır¹⁸⁷. 1981 yılında kapatılan¹⁸⁸ bu fabrika çalıştığı dönemde Isparta halkının ihtiyaçlarının yanı sıra şehrin ekonomisine de katkı sağlamıştır.

Orman Mahsulleri İmalat Sanayi

Kısa adı ORMA olan orman ürünleri üzerine kurulan Orman Mahsulleri Entegre Sanayi ve Ticaret A.Ş., 1970 yılında 30.000.000 TL sermaye ve yıllık 54.000 m³ üretim kapasitesiyle Isparta-Eğirdir yolu üzerinde kurulmuştur¹⁸⁹. 1973 yılında üretime başlayan bu fabrikanın açıldığında 334 işçisi bulunmuştur¹⁹⁰. ORMA 1974 yılında 261.336 dolar, 1976 yılında 25.685.056 dolar ve 1981'de 1.326.999.096 dolar ihracat yapmış olup fabrikada orman ürünleri ve artıkları değerlendirilerek; yonga, levha ve ahşap kaplama yapılmıştır¹⁹¹.

Kuruluşunda 50.000 m² lik bir alana kurulan ORMA, günümüzde 70.000 m² si kapalı alan olmak üzere 500.000 m² alanda üretimini sürdürmekte¹⁹² ve ORMA'nın 2019 yılı sonunda sermayesi 27.200.000 TL olarak görülmektedir¹⁹³. Ayrıca ORMA, kuruluşundan günümüze çalışma alanını 50 yılda 50.000 m² den 500.000 m² ye çıkararak %1000 arttırmıştır.

Yonga-Levha Fabrikası

Eğirdir yolu üzerinde ORMA tesislerine bağlı olarak hizmete açılan Gülplak Yonga-levha Fabrikası, 7 Temmuz 1980 tarihinde üretime başlamıştır. 12 üniteden, tam otomatik olarak çalışan bu fabrika 425 milyona mâl olmuştur. Fabrikanın yılda 100.000 m³ yonga-levha üretmesi planlanan¹⁹⁴, bu tesisin kademeli olarak 10 bin kişiye iş, aile bazında bakıldığında ise 100 bin kişiye geçim imkânı

186 "Dere Mahallesi'ne Kurulan "Hülya Bisküvi" Fabrikası Deneme İmalatına Başladı", *Isparta*, 4 Aralık 1973, s.1; Adnan Tuncoğlu, Kişisel Görüşme, 3 Kasım 2020.

187 Adnan Tuncoğlu, Kişisel Görüşme, 3 Kasım 2020.

188 Isparta, 4 Aralık 1973: 1; Adnan Tuncoğlu, Kişisel Görüşme, 3 Kasım 2020.

189 *Isparta Yıllığı 1923-1983, a.g.e.*, s.297; <http://www.orma.com.tr/>.

190 *Isparta Yıllığı 1923-1983; Yurt Ansiklopedisi Türkiye İll Dünü Bugünü Yarını, a.g.e.*, s.3557.

191 *Isparta Yıllığı 1923-1983, a.g.e.*, s.297.

192 ORMA Orman Mahsulleri ve İntegre Sanayi ve Ticaret A.Ş. İnternet Sayfası, "Tarihçe", <http://www.orma.com.tr/hakkimizda/#tarihce>.

193 ORMA Orman Mahsulleri ve İntegre Sanayi ve Ticaret A.Ş. 2019 Yılı Faaliyet raporu 50. Faaliyet Dönemi, 2019.

194 "ORMA'ya Dayalı Gülplak Yonga-Levha Fabrikası Bugün Törenle Açılacak", *Isparta*, 7 Temmuz 1980, s.1.

Gazi

Akademik
Bakış

325

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

sağlayacağı belirtilmiştir¹⁹⁵. Günümüzde bu fabrika ORMA bünyesinde faaliyetine devam etmekte¹⁹⁶ ve Isparta ekonomisine katkılarını sürdürmektedir.

Konfeksiyon Fabrikası

4 Nisan 1977'de Isparta'da Çünür civarında konfeksiyon üzerine kurulan KOTEKS-SAN Konfeksiyon Sanayi ve Ticaret A.Ş.¹⁹⁷, 1978 yılında idari personel de dahil 20 çalışanı ile hizmet vermiştir. Fabrikada kemer astarı, kemer bandı ve komple cep üretimi yapılmıştır¹⁹⁸. Günlük 30.000 metre-50.000 metre arasında kemer astarı üretebilen KOTEKS-SAN 2008 yılında kapatılmış olup fabrika kapatılana kadar üretim ve ihracatta etkin olmuştur¹⁹⁹.

KOTEKS-SAN Konfeksiyon Sanayisinin 1982'de bir yıllık üretimine bakıldığında; dar bant üretimi 886.000 metre, zincirli ya da özel kemer astarı üretimi ise 886.000 metre, bilyeli kemer astarı 180.000 metre, yapışkan kemer astarı 120.000 metre ve takım cep üretimi ise 1.080.000 metre olmuştur²⁰⁰.

Sonuç

Isparta'da 1923-1980 döneminde gülcülük ve halıcılığın yanı sıra dokumacılık, dericilik, kunduracılık, urgancılık-mutafılık, bakırcılık ve nalbantlık gibi el tezgâhlarına dayalı zanaatlar şehrin ekonomisinde önemli yere sahip olmuştur. Ancak 1960'lı yıllardan sonra makineleşme ile daha az sürede daha ekonomik üretimin artmasıyla, el emeği ile yapılan bu zanaatların sayısı azalmıştır. Isparta'da günümüzde bakırcılık ve nalbantlık mesleğini yürüten sadece birer usta mevcutken diğer zanaatlarda yok olmaya yüz tutmuştur.

1923-1980 yılları arasında Isparta'da halı dokumacılığına bakıldığında; en az tezgâhın bulunduğu yıl 1.350 tezgâh ile 1930 yılı olmuş ve aynı yılda 4.050 işçi ile 30.000 m² halı dokunmuştur. 1950'li ve 1960'lı yıllarda imalat sanayisinin başında yün ve pamuk ipliği üreten fabrikalar gelmiş olup 1950'lerden sonra halıcılık sektörü hızlı bir şekilde ilerlemiştir. 1970'e geldiğinde Isparta'daki halı tezgâhı sayısı 40.500'e, 1979 yılında 1970 yılına göre; %19 artarak 48.200'e yükselmiştir. 1979'da halıcılık sektöründe çalışan kişi sayısı 84.000 olmuş ve 2.250.000 m² halı dokuması yapılmıştır. Ayrıca, 1923-1980 döneminde imalat değerinin en az olduğu sene 53.091.120 TL ile 1960 yılı olurken en fazla olduğu yıl ise 7.875.500.000 TL değerinde üretim yapılan 1979 yılı olmuştur. Böylece, 1979'da halı sektörünün Isparta ve ülke ekonomisine katkısı 7.875.500.000 TL olmuştur.

195 "Tesisler Yüz Bin Nüfusa İmkan Sağlayacak", *Isparta*, 8 Temmuz 1980, s.1.

196 ORMA Orman Mahsulleri ve İntegre Sanayi ve Ticaret A.Ş İnternet Sayfası, "Tarihçe", <http://www.orma.com.tr/hakkimizda/#tarihce>.

197 "MSP Yalvaç'ta Temel Attı", *Isparta*, 5 Nisan 1977, s.1.

198 *Isparta Yıllığı 1923-1983, a.g.e.*, s.298.

199 Atilla Süldür, Kişisel Görüşme, 9 Mayıs 2019.

200 Koç, a.g.e., s.184; Atilla Süldür, Kişisel Görüşme, 9 Mayıs 2019.

Isparta'nın ekonomisinde önemli yere sahip olan gülcülüğe bakıldığında; 1923-1931 döneminde; gül çiçeği üretiminin en az olduğu yıl 75.000 kg ile 1923 yılı iken en çok üretim yapılan yıl ise 450.000 kg ile 1931 yılı olmuştur. 1923-1931 döneminde gül çiçeği üretimi giderek artmış olup 1931 yılında 1923'e göre %500 artarak 450.000 kg'a yükselmiştir. Gülyağı üretimi ise 22,5 kg üretim ile en az 1923'de, en çok üretimde 229,5 kg üretim ile 1931'de yapılmıştır. 1931 yılındaki gülyağı üretiminin 1923 yılına göre %920 artması, gülcülüğün Isparta'da hızlı bir şekilde geliştiğini göstermektedir. 1955-1981 döneminde gül çiçeği üretiminde ise yıllara göre farklılıklar görülmüş olup üretimin en az olduğu yıl 1.179.781 kg ile 1958 yılı olmuştur. En çok üretim de 1981'de olmuş ve toplam 1.843.377.350 kg gül çiçeği üretilmiştir. Kongret üretiminde ise en az üretim 1959 yılında olup 227 kg kongret üretimi yapılırken, en fazla kongret üretimi ise 3.150 kg ile 1976 yılında yapılmıştır. Gülyağcılık 1980'lerde yine önemini korumuş ve 1981 yılında tümü dış pazara satılmak amacıyla 2.300 kg civarında gülyağı üretimi yapılmıştır.

Şehrin imalat sanayisinde geleneksel olarak halıcılık ve gülcülük yer alırken, 1970'lerde bu geleneksel yapı kırılarak orman ürünleri tesisleri ve çimento fabrikası gibi çeşitli dallarda kurulan tesislerle şehrin ekonomisine katkı sağlanmıştır. 1973'te kurulan GÖLTAŞ Çimento Fabrikası, ülkenin bir yılda ihtiyacı olan toplam çimentonun %3'ünü karşılamıştır. 1973'te üretime başlayan Orman Mahsulleri Entegre Sanayi ve Ticaret A.Ş. (ORMA) ise 1974 yılında 261.336 dolar, 1976 yılında 25.685.056 dolar ve 1981'de 1.326.999.096 dolar ihracat yapmış olup her ikisi de şehrin ve ülkenin ekonomisinde önemli bir yer edinmiştir. 1923-1972 yılları arasında Isparta'da ihracatın en çok olduğu yıl ise 1972 yılı olmuştur. Aynı yılda Türkiye'nin toplam ihracatı 10.500.000.000 TL iken Isparta'nın ihracatı da 1.018.718.103 TL olmuş ve Türkiye'nin ihracatının yaklaşık %10'u Isparta'dan karşılanmıştır. 1972'de Türkiye'nin ithalatı ise 18.410.000.000 TL iken Isparta'nın ithalatı 826.517.350 TL olmuş ve bu tutar bu yıldaki ülke ithalatının yaklaşık %4,5'ine karşılık gelmiştir. 1978 yılına gelindiğinde ise; Isparta sanayisinin il gayri safi milli hasılası üzerindeki payı %15,1 olmuş olup Isparta sanayisi bu oran ile tarım sektörünün %25,1'lik payından sonra şehrin ekonomisine en çok katkı sağlayan diğer bir alanı oluşturmuştur.

Kaynaklar

I- Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BCA)

Isparta Orman Bölge Müdürlüğü Arşivi

Gülbirlik Arşivi

II- Süreli Yayınlar

Gazeteler

Cumhuriyetçi Isparta

Gazisi

Akademik
Bakış

327

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

Isparta
Resmi Isparta
Demokrat Isparta
Yalvaç
Eğirdir Göl Sesi
Resmî Gazete

III-Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

T.C.B.D.İ.E., *Sanayi Sayımı 1927*, Ankara, 1969.
T.C.B.İ.G.D., *Tarım İstatistikleri 1928-34*, Ankara, 1936.
B.D.İ.E., *1980 Genel Sanayi ve İş Yerleri Sayımı (Birinci Aşama Sonuçları)*, Ankara, 1980.

IV-Yıllıklar

Isparta 1923-1938, Ankara, 1938.
Isparta Valiliği, 1967 İl Yıllığı, Isparta Valiliği, Isparta, 1967.
Isparta Yıllığı 1923-1983, Ofset Matbaacılık, Isparta, 1983.
Isparta Vilayeti İdare Coğrafyası 1932. (1999). Ankara: Isparta Valiliği.
ORMA Orman Mahsulleri ve Entegre Sanayi ve Ticaret A.Ş. 2019 Yılı Faaliyet raporu 50. Faaliyet Dönemi, 2019.

V-Ansiklopedi

"Isparta", *Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl Dünyü Bugünü Yarını*, C.5, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

VI-Kitaplar

BABACAN, Hasan ve TEMURÇİN, Kadir, *Türkiye'nin Sıhhi, İktimai Coğrafyası Hamidâbat (Isparta) Sancağı*, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2013.
BAYDAR, Hasan ve KAZAZ, Soner, *Yağ Güllü & Isparta Gülcülüğü*, Isparta, 2013.
BAYTOP, Turhan, *Türkiye'de Eski Bahçe Gülleri*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.
BÖCÜZADE, Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Çev. Suat Seren, Serenler Yayınları, İstanbul, 1983.
Isparta Vilayeti İdare Coğrafyası 1932, Isparta Valiliği, Ankara, 1999.
IŞIK, Hüsnü, *Isparta'da Gülcülük ve Gülyağcılık*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara, 1953.
KATIRCIOĞLU, Nuri, *Bütün Isparta*, Ankara, 1958.
KÜÇÜKERMEN, Önder, *Batı Anadolu'da Türk Halıcılık Gelenegi İçinde İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası*, İstanbul, 1990.
OYMAN, Naile Rengin, *Isparta'da Kaybolmaya Yüz Tutmuş El Sanatları*. S. B. Hüseyin Gül içinde: *Geçmişten Günümüze Isparta*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2009
SÜLDÜR, Enver, *İkinci Isparta Tarihi*, Üstün Sanat Matbaası, İzmir, 1951.
T.C. Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Isparta İl Müdürlüğü ve Gülbirlik, *Gülcülük*. Isparta, 1987.
TURGUT, Hulusi, *Cumhuriyetten Günümüze Isparta*, İstanbul, 2000.
1896 Konya Vilayet Salnamesi, Çev. Mehmet Eminoğlu, Konya Büyükşehir Belediyesi (Basılmamış Yayın), Konya, 2006.,

VII-Makaleler

DİLMEN, Hilmi, "Isparta'da Tabaklık", *Ün*, Cilt 4, Sayı 37, Nisan 1937.

DİLMEN, Hilmi, "Urgancılık", *Ün*, Cilt 2, Sayı 22,23,24, Ocak, Şubat, Mart 1936.

TEMURÇİN, Kadir, "Isparta İlinde Sanayinin Gelişimi ve Yapısı", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2004.

VIII-Tezler

TEMURÇİN, Kadir, "Isparta İli Ekonomik Coğrafyası", Ankara Üniversitesi SBE., Ankara 2004 (Doktora Tezi).

BİLİR, Selva, "Isparta İlinde Gülcülük ve Ekonomik Önemi", İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2010 (Yüksek Lisans Tezi).

IX- Sözlü Görüşmeler

ÇELİK, Hasan, 20 Ağustos 2019.

DEMİRKAN, Hasan, 7 Mayıs 2019.

OFLAZ, Bekir, 3 Eylül 2019.

SÜSLÜ, Ercan, 2 Eylül 2019.

TAŞTEKİN, Selahattin, 3 Eylül 2019.

TUNCOĞLU, Adnan, 2 Eylül 2019, 3 Kasım 2020.

SARI, Ercan, 6 Şubat 2019.

ŞENOL, Sümer, 5 Şubat 2019.

SÜLDÜR, Atilla, 9 Mayıs 2019.

UYAR, Ömer, 1 Mayıs 2019.

ÇAĞLAR, Zafer, 5 Kasım 2020.

X- İnternet Kaynakları

<https://www.goltas.com.tr/>, Erişim: 28.10.2020

http://www.orma.com.tr, Erişim: 29.10.2020

Extended Abstract

In this study, the industrial activities in Isparta province, famous for rose cultivation and carpet weaving, over the period of 1923 to 1980 and the contributions of these activities to Isparta economy have been investigated. In the industry of Isparta, rose farming, rose oil manufacturing and carpet weaving have shaped the city's economy. Rose planting dates back to ancient ages. Rose and rose water were used in religious ceremonies in ancient times like today. Ibn-i Haldun stated that rose-oil was among the commercial products used in the 8th century. The art of rose breeding was first introduced to Isparta in the 19th century from Kızanlık region, Bulgaria. In the year 1888, İsmail Efendi, an old chief clerk of accounting, grew roses in Gülcü (formerly Hacıayvaz) District and thus gained the practice of rose planting to Isparta. The first rose oil factory in Isparta was founded in 1935. Since then, Isparta has gradually become a preeminent city for rose cultivation both in Turkey and around the world. In order to prevent competition in rose and rose oil production in Isparta and improve overall quality, Gülbirlik was founded by the uniting of nine cooperatives under the name "Isparta Cooperatives Union for Agricultural Sales of Rose Oil and Oily Seeds" in 1954.

Gazi

Akademik
Bakış

329

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021

In addition to activities pertaining to rose breeding, Isparta is also well-known for carpet production. Carpet weaving in Isparta was initiated by the efforts of the then Governor of Isparta named Zihni Pasha, who helped found a company on carpet business in 1891 and bought some of its shares, although these efforts failed to reach a long-lived conclusion. Later on, Oriental Carpet Manufacturers Company was established with the support of an Izmir inhabitant called Agapoğlu and an Armenian Master Haçik, who were among the pioneers of carpet business in Isparta. The locals in Isparta produced kilims and carpets using the wools acquired from their animals, thus rendering carpet production a substantial part of the city economy. Carpet business in Isparta was negatively affected from the First World War. After the republican period, although carpet craftsmanship maintained its important place in Isparta, development beyond a certain extent could not be possible due to lack of factories in the city. As a result of the detrimental effects of 1929 World Economic Crisis on carpet business, carpet manufacturers of Isparta united to form Union of Carpet Manufacturers. Carpet labour in Isparta was also adversely affected by the Second World War, after which some measures were taken to revive carpet weaving. During the republican era, in order to provide the sector with carpet yarn, the construction of Isparta Yarn Factory was started in 1924 and the factory began functioning in 1926. Sümerbank bought this factory in 1943 and turned it into Sümerbank Carpet Corporation.

Besides these, small handicrafts made with old methods in Isparta, which are weaving, leatherwork, shoe-making, coppersmithing, rope making and blacksmithing, continued to exist but their impact on the economy decreased with industrialization. Especially in the early 1970s, different industrial sectors developed, cement, feed, forest products processing, biscuit, fruit juice and garment factories were been opened and thanks to these, the number of products that Isparta exports and the level of gross provincial income due to industry increased.

Thanks to the economic policies implemented in Turkey during the Republican era, industrialization increased and by 1978; the share of Isparta industry in the gross provincial product increased to 15.1%, and with this rate, Isparta industry became the second largest contributor to the city's economy after the agricultural sector's share of 25.1%.

Gazi

Akademik
Bakış

330

Cilt 14
Sayı 28
Yaz 2021